

M N E M O S I N A

Recull nacional i internacional de notícies, opinions i programes sobre **memòria col·lectiva**



Nº 320

21.04.2023

INFORMACIONES

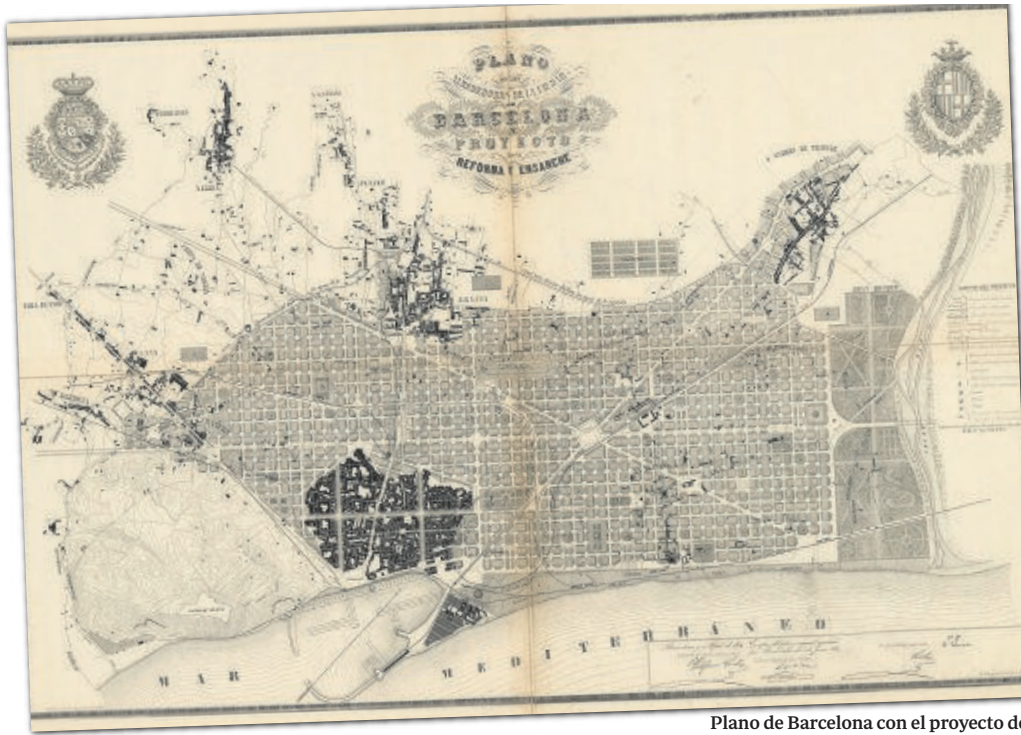


En Barcelona se quiere preservar la memoria histórica de la represión franquista en la ciudad.

és la memòria històrica d'un episodi fosc, la repressió franquista a la ciutat, L'Ajuntament ha publicat un mapa web amb els centres penitenciaris, les casernes i altres entitats des d'ones va dur a terme algun tipus de control social durant la dictadura, El cervell de la repressió franquista a Barcelona era a la comissaria de la Via Laietana. Però aquest no era Púnic local de detencions i tortures. També ho era la caserna de la Guàrdia Civil del carrer de Sant Pau, seu del Servei d'Informació, Aquests i molts altres espais formen part de l'atòmica de la repressió del règim, recollida en un mapa interactiu a la web de la Regidoria de Memòria Democràtica de l'Ajuntament de Barcelona, S'hi ubiquen 140 punts, des de presons, centres militars, de justícia o d'internament, fins a comissaries de barri, escampades per tota la ciutat, Hi ha un sistema de control social, moral, de totes aquelles opcions de vida que sortien de la moral nacionalcatòlica que imposava el franquisme, No parlem només de tortura, que sí que en parlem, sinó de control social i repressió en el dia a dia, Això hem d'explicar-ho, posar-ho en coneixement de la ciutadania. Un altre dels objectius de l'estudi és posar noms i cognoms a totes les persones que van formar part d'aquesta estructura repressiva, S'ha de començar per les persones que tenien més responsabilitat i que estaven a dalt de tot, de les quals es pot documentar una certa biografia, A baix de tot, el que es pot dir és una informació que en algun moment va ser pública, Tal persona era guàrdia civil o policia o secretari de jutjat i exercia les seves funcions en el que li tocava. A partir d'aquí, com diuen en castellà, cada palo tiene que aguantar su vela, L'Ajuntament preveu instar lar plafons informatius en alguns d'aquests espais per donar a conèixer el passat de la ciutat. La petja franquista també es pot resseguir



20 Abril, 2023



Plano de Barcelona con el proyecto de reforma del Ensanche de Cerdà // ABC

«Los nombres de las calles son la herramienta propagandística perfecta. Los nazis lo entendían perfectamente»

riqueza y poder. El callejero, en fin, como campo de batalla y arma política. Tampoco quedan tan lejos, por ejemplo, polémicas como la retirada en Barcelona de la plaza y la estatua de Antonio López, Marqués de Comillas, por considerarlo esclavista. «Más allá de si se cambia o no el nombre, creo que es importante tener el espacio para tener estos debates que van mucho más allá de un nombre», apunta Mask cuando se le comenta el caso. También se muestra gratamente sorprendida al saber que la ciudad exige un mínimo de cinco años entre la muerte de una persona y la dedicación de una calle. «Esto es muy inteligente porque, al fin y al cabo, es la razón por la que debatimos, ¿no?».

De revolución en revolución

En el libro, Mask recuerda cómo al terminar la Segunda Guerra Mundial el nomenclátor alemán sufrió un vuelco notable (en Alemania Occidental se optó por recuperar los nombres antiguos; en la Oriental irrumpieron revolucionarios y mártires comunistas), pero tampoco hace falta irse tan lejos. «En Mariúpol, en 2014, se renombró la calle Lenin como Freedom Avenue. Literalmente, sacaron a los rusos de la calle. Pero cuando las tropas rusas entraron en la ciudad, le volvieron a cambiar el nombre y ahora se llama Lenin otra vez», explica. «Es una herramienta política que todos utilizan», insiste.

«Hay un momento en la historia, durante la Revolución Francesa, en el que se empezó a pensar que era muy importante nombrar las cosas. Ponerle nombre a una calle era una manera de expresar su valor de forma intencional y meditada. En vez de arrasar con París, decidieron cambiarle de nombre a las calles», recuerda Mask. Dos siglos y medio después, ese afán por nombrar ha contagiado incluso a los estadounidenses, que creían haber encontrado en la simple numeración de sus calles un sistema novedoso y más racional.

«Ahora mismo, en Estados Unidos estamos 'sobredebatiendo' los nombres de las calles: debatimos sobre la raza, el género... Y sí, causa problemas, pero yo lo veo como un proceso positivo. Es una forma pacífica y útil de discutir nuestras diferencias», relata. ¿Un ejemplo? «Hay gente que vive en la calle Robert E. Lee Street a la que le da igual que la calle lleve el nombre de este general confederado esclavista. Gente que suele argumentar cuestiones prácticas para no recaer en argumentos espirituales o ideológicos», explica.

‘EL CALLEJERO’

Editorial: Capitán Swing.
 Traducción: María Porras Sánchez.
 304 páginas.



El callejero como campo de batalla política

► La escritora y abogada Deirdre Mask estudia el origen e impacto social y económico de los nombres de las calles en el ensayo ‘El callejero’

DAVID MORÁN
 BARCELONA

Hace pocos años, cuando el barrio ya se había recuperado de los graves disturbios de 2011 y empezaba a cotizar tímidamente al alza en el mercado inmobiliario londinense, la escritora y abogada Deirdre Mask encontró en Tottenham el piso ideal para mudarse con su marido. Suelos de parquet, ventanas saledizas y chimenea en cada habitación. No le faltaba detalle. Pero le sobraba una cosa: el nombre. O, mejor dicho, la localización. «Había algo que me mosqueaba: ¿de verdad podría vivir en Black Boy Lane, el pasaje del Chico Negro?», escribe la también académica en ‘El callejero’ (Capitán Swing). «No podía vivir en una calle con ese nombre, era imposible. Aunque, ¿sabes qué? Ahora lo han cambiado y le han puesto el nombre de un abolicionista de la esclavitud. Y también hay

quien se opone a eso», relata la autora desde su casa en conversación con ABC.

Sólo por ese episodio ya se entendería que Mask, profesora de Escritura Creativa en Harvard y de Ciencias Sociales en la London School of Economics, se haya lanzado de cabeza a desentrañar historias y enigmas de callejeros y nomenclatores, pero la chispa que prendió este jugoso ensayo en realidad fue otra: un viaje a Virginia Occidental en el que descubrió con asombro que existían ciudades sin calles ni números y personas que carecían de dirección postal. «Pensaba que sería una historia peculiar y divertida, pero me di cuenta de que era un tema mucho más problemático. Si no tienes dirección, no puedes recibir paquetes, ni tener documento de identidad», explica.



Deirdre Mask, en una imagen de archivo // ABC

permanecer atento a la sirena mientras, al otro lado del teléfono, se formula la pregunta del millón: ¿frío o caliente? «Lo que realmente me hizo escribir sobre esto es que hay muchas personas de Virginia Occidental que no es que no tengan dirección, es que no la quieren. No quieren ser encontradas y viven al margen del Estado», añade Mask. Así, con el dilema de si tener o no tener guiando sus pasos y el pasmo de descubrir que cerca del 70 por ciento de la población carece de una dirección en el sentido europeo u occidental del término, la escritora comenzó a explorar los orígenes de los nombres de las calles y a estudiar su impacto en la sociedad.

De la antigua Roma a las laberínticas metrópolis niponas; del callejero como insólito aliado para hacer frente al brote de cólera que asoló el Soho londinense en 1854 a la numeración de las casas en la Viena dieciochesca como acelerante del reclutamiento de soldados; de los ocho años que tardó Atlanta en dedicar una calle a uno de sus paisanos ilustres, el reverendo Martin Luther King, a la velocidad con la que todas las ciudades alemanas entregaron calles y avenidas a Hitler en los años treinta. «Los nombres de las calles son la herramienta propagandística perfecta. Los nazis lo entendían perfectamente», resume Mask.

El callejero como reflejo de los conflictos de identidad, raza,



15 Abril, 2023

La Generalitat reproduceix al balcó la proclamació de la república de Macià

REDACCIÓ Barcelona

Amb una instal·lació fotogràfica situada al balcó del Palau de la Generalitat, el Govern va homenatjar ahir la proclamació de la república catalana del 1931 per

Francesc Macià, de qui l'actual Executiu català "se sent hereu". I el president de la Generalitat, Pere Aragonès, va aprofitar l'efemèride, de què ahir va fer 92 anys, per esgrimir la seva proposta d'acord de claredat per "regirar el conflicte amb



MARTA PEREZ / EFE

Instal·lació fotogràfica al balcó de la Generalitat

l'Estat" i "empoderar la ciutadania". El 14 d'abril del 1931, després d'una victòria d'ERC a les municipals, Macià va proclamar "la república catalana com a Estat integrat a la federació ibèrica", abans que Niceto Alcalá-Zamora proclamés la Segona República espanyola. La tensió entre tots dos es va resoldre amb la recuperació de la Generalitat amb un govern provisional que va redactar l'Estatut de Núria, que definia Catalunya com una regió autònoma dins Espanya amb competències en àmbits com ara l'educació o la sanitat.●

P 09 / 26-27



TOLGA AKMEN / EFE

L'emèrit dona suport al Reial Madrid a Londres

Joan Carles I, de visita a Londres com a prèvia del seu segon i polèmic viatge a Espanya per participar en una regata a Sanxenxo, va ser el protagonista ahir a la llotja de Stamford Bridge, en el partit entre el Chelsea i el Madrid



La directiva del Barça entregant una medalla a Francisco Franco el 1974. ARA

TONI PADILLA
 BARCELONA

Després que el Reial Madrid pengés el vídeo en què venia a dir que el Barça havia estat l'equip del règim durant el franquisme, el grup de WhatsApp dels membres de la comissió històrica del club blaugrana va començar a bullir. Molts d'ells s'han passat anys i panys estudiant precisament com el franquisme va perseguir i castigar el Barça, motiu pel qual els va doldre veure com el club madridista insinuava que el FC Barcelona hauria estat un club cuidat pel règim.

Argumentes sense sentit, perquè bàsicament, en temps de dictadura, tots els presidents havien de ser afins al franquisme. ¿El Barça va entregar condecoracions a Franco? Sí, esclar. Però cal situar-ho en el context d'una dictadura. "La medalla d'or va ser creada pel club en la primera trobada de penyes de Montserrat del 1974. En el franquisme hi havia una llei no escrita que deia que si es creava un nou títol o honor, el primer a rebre'l havia de ser Franco. El Barça, conscient o no, no va fer-ho, ja que va entregar la primera medalla a la Penya Blaugrana de Manresa. Mesos després va haver de refer l'error do-

nant-l'hi a Franco", recorda l'historiador Carles Viñas. Aquestes medalles, per cert, el Barça les va retirar el 2019, ja que les va considerar no vàlides. Si durant el franquisme tots els clubs havien de tenir directius afins i havien de retre homenatge a Franco, ja en democràcia no tots han actuat igual.

Hi ha consens a l'hora de recordar que en els primers anys de franquisme el Reial Madrid també va patir, com ho assenyalava el vídeo del club blanc. Si el president blaugrana Josep Suñol i Garriga havia estat executat pels nacionals en l'inici de la guerra, el president ma-

dridista Antonio Ortega seria executat al final per comunista. "La gran diferència ha estat que el Barça ha lluitat per recuperar la memòria històrica dels seus represaliats i el Madrid encara avui no té cap espai dedicat al seu president executat, que sembla que no hagi existit", explica Viñas.

A mitjans dels anys quaranta, l'exjugador blanc Santiago Bernabéu arribaria a la presidència del club i començaria un procés d'acostament a les autoritats, ja que no era dubtós de ser republicà. "Bernabéu va teixir una xarxa de contactes perquè el club es convertís en

el més poderós durant el franquisme", diu l'historiador Carles Santacana. Amb 41 anys s'havia allistat voluntari a l'exèrcit franquista. Bernabéu aconseguiria millorar la imatge del club jugant bé les seves cartes, especialment a finals dels 50, quan el règim va necessitar projectar una nova imatge a l'estranger. L'expresident se sabia moure per rebre favors de la dictadura.

Canvi de nom i d'escut

Però des dels poders se seguia veient el Barça com un club catalanista. Un dels primers cops que va rebre el Barça va ser el setembre del 1939, quan la Federació va demanar retirar la senyera de l'escut blaugrana, canviar el nom de FC Barcelona a "Club de Fútbol Barcelona". El 1940 el cap de la policia de Barcelona, Luis Martí Olivares, va enviar al cap de la Direcció General de Seguretat, José María Finat y Escrivá de Romaní, comte de Mayalde, un informe en el qual havia treballat durant vuit mesos en què explicava que "es de dominio público que el «F.C. BARCELONA» siempre ha hecho política, en un principio catalanista y desde hace muchos años francamente separatista".

La conclusió seria que durant dècades el Barça estaria controlat per directives presidides per persones que no ne-

Els atacs al Barça que el Madrid oblidada

Un vídeo del club blanc revifa el debat sobre quins equips van ser els més beneficiats per Franco



cessàriament havien de ser sòcies del club, com ara el militar Enrique Piñeyro, marquès de la Mesa de Asta. El franquisme necessitava que els clubs que havien estat relacionats amb la República, com el Madrid, o amb el nacionalisme català i basc, com el Barça i l'Athletic, semblessin molt franquistes de sobte. Per això tenia cura de qui el presidia i orquestrava actes com les cartes d'adhesió al Movimiento o els homenatges florals a José Antonio Primo de Rivera a Alacant, on va ser assassinat.

Oficialment el franquisme fingia ser neutral, però a la Federació es vivien unes lluites per aconseguir favors en què Bernabéu era el rei. Un moment clau seria el cas Di Stéfano, el 1953. Com explicaria Manolo Vázquez Montalbán: "Franco era un fanàtic del Reial Madrid i discutia les alineacions amb els seus escassos amics. I, amb el fitxatge forçat de Di Stéfano per al Madrid, va créixer a Catalunya la indignació de l'encara no anomenada societat civil, que va sumar el robatori de Di Stéfano als excessos del franquisme". El 1952 el Barça tenia gairebé lligat el jugador argentí, que jugava llavors a Colòmbia, quan el Madrid hi va interferir. Durant mesos els dos clubs van lluitar per aconseguir fitxar l'exjugador del River Plate, el club que en tenia els drets mentre jugava amb el Millonarios de Bogotá per cobrar diners en una lliga no reconeguda per la FIFA.

La llei estava de la part del Barça, que tenia el permís del jugador –que arribaria a Barcelona i vestiria de blaugrana– i el River. Però el Madrid va negociar amb el Millonarios i això va provocar un aldarull tan gran que la Delegación Nacional de Deportes va decidir que Di Stéfano hauria de jugar als dos clubs, un any a un lloc i un altre any a l'altre. Aquesta decisió surrealista no va agradar gaire al Barça, que renunciaria a Di Stéfano. "El cas Di Stéfano va marcar molt. Era un cas estrictament esportiu, però la Federació va prendre partit pel Madrid. Havia mogut fils amb Bernabéu. Per als barcelonistes era fàcil lligar caps", argumenta Carles Santacana.

Segons els historiadors Santacana i Viñas, "el Barça representava tot allò que el franquisme rebutjava i, per tant, el club es va veure obligat en certa manera a desnaturalitzar-se oficialment per poder sobreviure". "No seria fins molt més tard, el 1968, que recuperaria el fil de la catalanitat destruït durant la Guerra Civil", expliquen. Fins llavors els actes de dissidència eren dels aficionats, com ara la vaga dels tramvies o parlar en català a l'estadi. El Barça, però, sí que ha volgut recuperar l'esperit anterior a la Guerra Civil, defensant la memòria de Suñol i Garriga, per exemple. El Madrid no ho ha fet. ■■■

SANT JORDI 2023

Dos periodistes contra el franquisme

Carmen Alcalde va practicar el periodisme d'infiltració abans que se n'encunyés la definició i Jordi Soler va fer mofa del règim amb un bolígraf a la mà des de la barra d'un bar

JOSEP CLARA
GIRONA

Més enllà de Girona, el nom de Carmen Alcalde (Girona, 1936) va ressonar amb insistència a partir del 1965. Ella i Maria Rosa Prats van ser les directores efectives del setmanari *Presència*, editat de la mà de Manuel Bonmatí, i que amb la nova llei de premsa del 1966 va ser una de les publicacions més castigades a l'estat espanyol. Com el diari *Madrid i Destino*, la revista editada a Girona, va sofrir les primeres iras de la llei Fraga i va rebre una colla de garrotades econòmiques de part de l'administració. Set sancions, que van arribar a les 260.000 pessetes, i dos segrestos preventius van conformar una etapa de periodisme combatiu. Una aventura arriscada que va finir el juny del 1967, quan Bonmatí no va superar la força dels poders establerts i el bisbat de Girona, secretament, va aportar recursos per encarar una nova etapa de la revista amb l'equip de *Vida Catòlica*.

Val a dir que les relacions de Carmen Alcalde i Girona han estat poc grates: han derivat en turbulències, amors i odis. Encara el 2005, la nostra protagonista rememorava la "trista ciutat, intractable i hostil a qualsevol manifestació de ruptura contra el règim de Franco" i els "colpistes contra la nostra llibertat: el bisbe de Girona, Acció Catòlica i, quina llàstima, el mateix Bonmatí, que no va poder resistir les pressions".

A la recerca dels ideals

L'important i transcendent és que, fora de la Girona natal, la trajectòria posterior de Carmen Alcalde va passar per moltes capçaleres (*Destino*, *Triunfo*, *Vindicación Feminista*, *Diario Femenino*, *El Periódico*...), en les quals va conciliar la tasca professional amb la militància pels ideals de la seva vida. Unes preferències temàtiques que també va desenvolupar en uns quants llibres. *Cartes a Lilit* (Llibres del Segle), ara presentada en versió catalana de Daniel Bonaventura, parla del període anterior al 1965. Carmen Alcalde, nascuda l'agost del 1936 i òrfena de mare des del 1937, va saltar de la infància a la joventut en un ambient marcat per la desgràcia familiar, la guerra i els condicionaments polítics i socials del nacionalcatolicisme de post-



CRISTINA CALDERER

Cartes que revelen el drama i la farsa de la dictadura

Carmen Alcalde va conèixer des de dins els col·legis de monges, la Falange, l'Opus Dei i el Partit Comunista

guerra. I això en una capital de províncies, dominada pel poder secular, que ofegava els esperits inquiets. Ella no estalvia adjectius a la ciutat d'aquells anys, qualificada d'"adormida i viscosa", "petita i venjativa, delatora i mesquina", "esquerpa, d'un color verd d'enveja, hostil".

Era la Girona ominosa i totalitària en què una noia, pertanyent a una classe social no desfavorida per l'economia, va formar-se estrictament a l'escola religiosa, la de les es-

A cor obert
Parla d'una
ciutat petita,
venjativa,
delatora i
mesquina

colòpies, i, tot seguit, dins els rengles de la Secció Femenina. Si abans havia somiat amb fer-se monja, després va ser seduïda per les activistes de la Falange femenina que controlaven la formació política i física en els centres escolars.

A la recerca de l'autenticitat i d'horitzons més dilatats, va marxar de Girona i, gràcies als estudis a Barcelona i Madrid, en etapes successives, va descobrir unes altres realitats, "un país orfe d'informació, de

cultura, d'història, de criteri polític". La protagonista del llibre va fermentar, atreta per la literatura existencialista i les cançons de Brassens i Brel. Es va acostar a l'obrerisme i a les monges seglars que atendien gent desemparada. Va experimentar la combinació de modernitat i integrisme de l'Opus Dei i, en una altra marrada, l'activitat compromesa dins el partit clandestí per excel·lència, la formació hegemònica de l'antifranquisme a Catalunya. I així va circular lliurement de la lectura de *Camino*, de monsenyor Escrivá, al *Manifest comunista*, de Marx-Engels. Al Partit Comunista, per exemple, li retreu l'expulsió d'un militant que va "cantar" després de ser durament torturat.

Literatura testimonial

El producte elaborat se situa a mig camí de la narració novel·lada, l'autobiografia i el relat epistolar. Som davant d'una literatura que combina elements reals, autobiogràfics, amb altres de caràcter simbòlic i propis del marc temporal. Ens trobem amb una narració que reconstrueix un passat viscut intensament i emotivament. Una lluita constant per l'autoafirmació, no exempta de contradiccions en escenaris diferents, dins i fora de Catalunya. Sense excessos de llenguatge, obre el cor i confessa fets personalíssims i moments íntims que resulten interessants per caracteritzar una època i el fons d'unes persones, la intrahistòria de la família, els amors, les amistats, els estats d'ànim, el drama, la farsa i la tragicomèdia de la realitat que l'envoltava.

El novel·lista Céline segurament tenia raó quan afirmava: "Tout ce qui est interessant se passe dans l'ombre. On ne sait rien de la véritable histoire des hommes". Alcalde, de dins estant, descriu i desemmascara, de manera punyent, actuacions i successos que, per culpa de la hipocresia regnant en el nostre entorn, s'han explicat poc.

El retaule és dens i plenament humanitzat. L'autora reconeix que les ferides formen part del seu bagatge. L'escriptora danesa Isak Dinesen deia que "totes les penes esdevenen suportables si les posem en un relat o si en fem una història". Així ho va fer Carmen Alcalde i, segurament, es va alliberar una mica del pes de la motxilla que tots duem al damunt. ■

Arriben a les llibreries just abans de Sant Jordi dues visions personalíssimes i punyents que s'endinsen en el drama i la farsa del franquisme, totes dues amb Girona com a teló de fons però amb vocació universal. Llibres del Segle ha reeditat, en versió catalana, el llibre *Cartes a Lilit*, de la periodista Carmen Alcalde. És una obra que causa un enorme impacte perquè dibuixa una ciutat fosca, venjativa, envilida i delatora en la qual la protagonista viu un periple dolorós i catàrtic que la fa passar pels convents de mon-

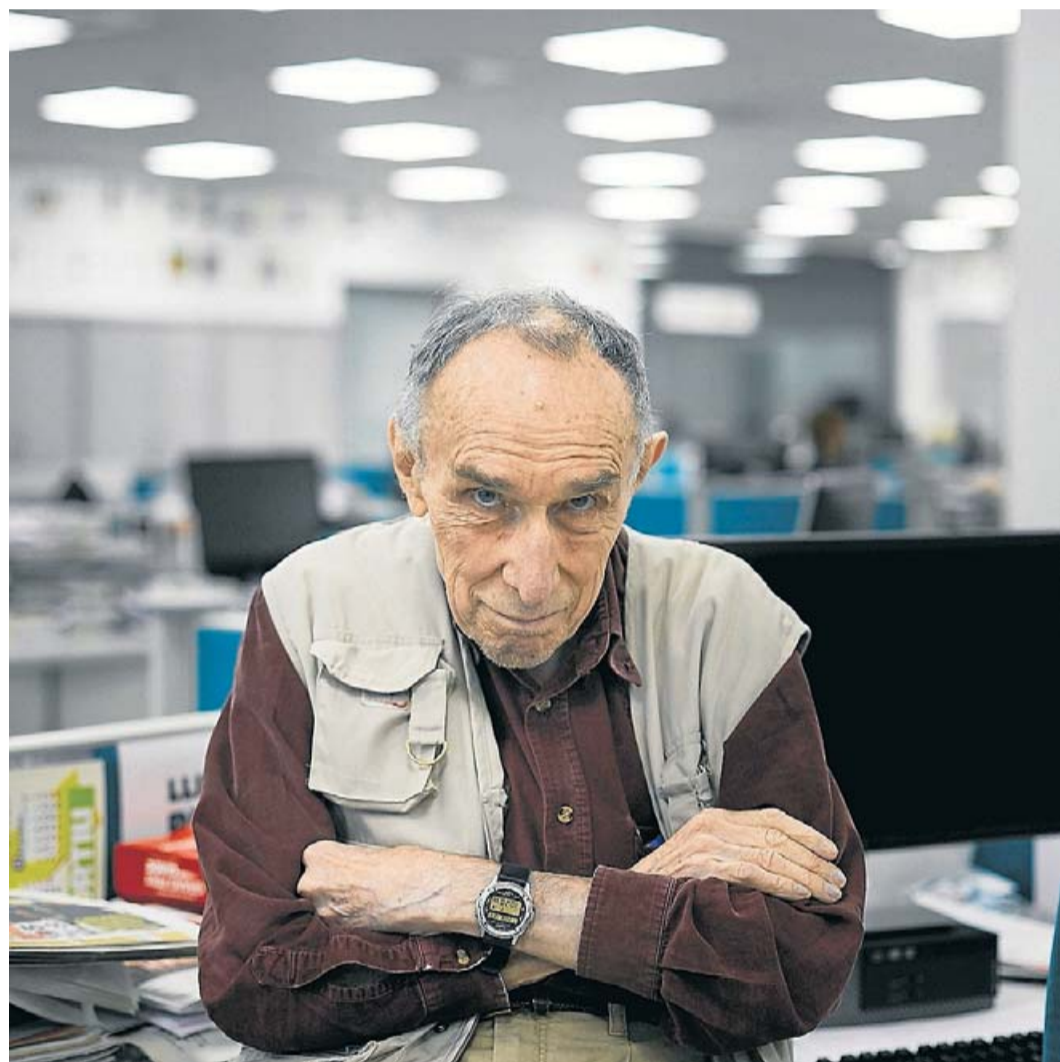
ges, per la Secció Femenina de la Falange Espanyola, per l'Opus Dei i, un cop desemascarada la fal·làcia del franquisme que havia mamat de petita, implicar-se en la lluita clandestina de la mà del Partit Comunista.

De vegades per convicció i de vegades per l'afany de trobar la veritat, Carmen Alcalde acaba convertida en una periodista infiltrada *avant la lettre* que explica coses que sempre hem sospitat del franquisme, o que hem conegut en els llibres d'història, però que rarament ens han explicat amb tanta força i proximitat.

Recuperats
S'ha publicat
'Cartes a Lilit',
d'Alcalde, i un
recull extens
de dibuixos
de Jordi Soler

Aquest Sant Jordi serveix també per reivindicar la figura del periodista orquestra Jordi Soler. El llibre *Hèlios* (Jordi Soler). *Contra la dictadura amb humor*, de la Fundació Atrium Artis, és fruit de l'afany del seu autor, Pius Pujades, que es va entestar a reunir dibuixos de l'iconoclasta creador que havien anat guardant amics i companys de barra i tertúlia. Soler, que va fer una brillant i polièdrica carrera periodística al diari *El Punt*, dibuixava compulsivament als anys seixanta i setanta fent mofa del règim

a través d'uns ninots que li haurien costat la presó si haguessin arribat a males mans. Afortunadament, els seus companys tenien més captivament que ell mateix. El llibre ha aconseguit recopilar una bona selecció del seus hilarants dibuixos anti-franquistes, anticlericals, satírics o surrealistes. La vàlvula d'escapament de Soler, la sortida del ressentiment i la mala llet per un entorn asfixiant i els problemes familiars, era un bolígraf indignat. **Gerard Bagué**



DAVID BORRAT

Es publiquen els dibuixos recuperats de Jordi Soler

S'aplega l'obra d'un creador rebel, irònic, surrealista, irreverent i estrambòtic

GERARD BAGUÉ
GIRONA

Hèlios (Jordi Soler). *Contra la dictadura amb humor* (Fundació Atrium Artis), escrit pel periodista Pius Pujades, recopila una part de la col·lecció perduda dels dibuixos més crítics i irreverents que Jordi Soler (les Fonts de Terrassa, 1938 - Girona 2022) va fer durant el franquisme al *Cafè l'Arc* de Girona, un refugi d'inconformistes i veus dissidents, i al mateix temps traça una biografia personalíssima, crua i emotiva de l'irrepetible "periodista orquestra", en paraules de Narcís-Jordi Aragó.

Soler va ser un artista polifacètic que va conrear, a banda del dibuix còmic, la fotografia, l'entrevista, l'articulisme, el publicisme, el cartellisme o el fotogavat. Va excel·lir sobretot com a ninotaire, una forma d'expressió que li permetia explotar el seu caràcter rebel, irònic, sarcàstic, surrealista, crític, indignat, absurd, irreverent, càustic, enjogassat i sovint estrambòtic, segons la tirallonga d'adjectivació de l'autor del llibre, Pius Pujades.

Tota la seva obra està impregnada d'un cert ressentiment, "prou justificat", adverteix Pujades, si tenim en compte no només la foscor i la repressió dels anys que li va tocar viure, sinó les patacades que li va donar la vida. El llibre entra en detalls que només un biògraf molt proper i de confiança podia obtenir.

Ninots perfectament delictius

Aplega una mostra representativa (la seva producció compulsiva resulta inabastable) del resultat de "l'engrescadora tasca de crear, l'un darrere l'altre, sense parar i entre l'escalat de riure del públic amic que l'envoltava, milers d'acudits perfectament delictius en l'època que es feien", explica Pujades.

Els capítols del llibre, de 425 pàgines, repassen moments biogràfics destacats, com quan va ser detingut per fer mofa d'una passió titulada "La llum de la veritat" que es va convertir en "La llum del quarto fosc", o s'analitzen els temes més recurrents: el sexe, l'Església, la crítica al poder, els amics i coneguts o el surrealisme i l'absurd. L'autor adverteix que "l'estripat i corrosiu temari dels anys seixanta i setanta pot escandalitzar encara".

La família del diari

Jordi Grau, president del Col·legi de Periodistes de Girona i company de redacció a *El Punt*, assegura que el llibre "narra amb tota la seva cruessa la vida de Jordi Soler i ajuda a entendre moltes coses". Els problemes familiars van fer que Soler s'aboqués a la feina al diari. "Tinc la certesa que en Jordi va considerar sempre *El Punt* casa seva i la gent del diari com una mena de família", explica Grau.



JORDI SOLER





19 Abril, 2023



Una mujer paseaba en Hernani (Gipuzkoa) junto a un cartel que reclamaba el acercamiento de presos de ETA, en octubre de 2021. / ALVARO GARCÍA

La deslegitimación del terrorismo se ha impuesto en el País Vasco, pero coexiste con la ausencia de una memoria crítica compartida

Un panorama agridulce un lustro después de ETA

LUIS R. AIZPEOLEA. **San Sebastián** Cinco años después de la disolución de ETA, el País Vasco presenta un panorama agridulce. La deslegitimación del terrorismo en la sociedad es evidente pero tiene, pese a los innegables esfuerzos institucionales, un contrapunto: la ausencia de una memoria crítica mínimamente compartida sobre el pasado violento. El problema, apuntado ya con el anuncio del cese definitivo del terrorismo en 2011, sigue pendiente, y su última expresión ha procedido de las páginas web de seis ayuntamientos gobernados por Bildu en las que un informe sobre las "vulneraciones de derechos" en el País Vasco equipara a las víctimas del terrorismo con los presos etarras por el sufrimiento vivido. Las asociaciones de víctimas y los gobiernos central y vasco han exigido la retirada de ese informe digital, avalado, además, por la Sociedad de Ciencias Aranzadi.

Expertos consultados por EL PAÍS como María Silvestre, coordinadora del Deustobarómetro; Gaizka Fernández, jefe de Investigación del Memorial de Víctimas del Terrorismo; Izaskun Sáez de la Fuente, del Centro de Ética Aplicada de la Universidad de Deusto, y Luis Castells, catedrático de Historia de la UPV,

coinciden en ese diagnóstico de claroscuros cuando está a punto de cumplirse el quinto aniversario del fin de ETA.

María Silvestre resalta, apoyándose en los datos del Deustobarómetro, la creciente deslegitimación de ETA: el 89% de los vascos asegura que la violencia con fines políticos es injustificable, 10 puntos más que hace ocho años; la preocupación por ETA es cero y la de la convivencia ocupa el número 22 en una lista encabezada por la subida de los precios y la sanidad.

Silvestre ve, además, un aspecto positivo en la rápida mejora del clima social que ha acompañado a la desaparición del terrorismo. Sin embargo, apunta una seria preocupación: la insuficiente memoria crítica del pasado terrorista. "Muchas familias han querido olvidar para perdonarse y proteger a sus hijos del pasado violento, y la educación no ha cubierto la ausencia", explica. El 44% de los vascos no se siente libre de expresar su opinión política "para evitar situaciones incómodas".

Gaizka Fernández coincide en que "parte de la sociedad vasca vive como si ETA no hubiera existido". "Pero hay otra que quiere saber, lo que explica el éxito de libros y películas sobre



Carlos Iturgáiz, presidente del PP vasco, el lunes en un acto de desagravio a las víctimas del terrorismo en Galdakao (Bizkaia). / EP

ETA y sus consecuencias", subraya. "Ha habido olvido en todos los países afectados por la violencia. Aquí sucedió con la Guerra Civil y hemos visto que, si no se asume una memoria crítica del pasado, reaparece. En Irlanda, donde las víctimas son invisibles, la violencia no desaparece. Tenemos que evitar que suceda aquí". En la batalla por la memoria crítica, Fernández percibe como obstáculo principal el discurso de algunas sociedades privadas —en alusión a Aranzadi— y especialmente de Bildu.

Castells, muy crítico, habla incluso de "retroceso". "Con el trasfondo de una sociedad en la que muchos quieren olvidar un

"Muchas familias han querido olvidar para perdonarse", dice una socióloga

La Fundación de Víctimas propone mantenerse al margen de la política

pasado incómodo, cuela más fácil el nuevo discurso de la izquierda *abertzale*, una vez que ha asumido la imposibilidad de justificar explícitamente a ETA. Lo intenta hacer por la puerta de atrás al apelar a todas las memorias y a todos los sufrimientos y, con el apoyo de Aranzadi, diluir la responsabilidad principal del terrorismo etarra", argumenta.

Sáez de la Fuente precisa: "El gran escollo para una memoria crítica compartida es la ausencia de autocritica de Sortu por su pasada complicidad con ETA. Instituciones y partidos tienen que exigirselo pensando en las víctimas y en los jóvenes. Percibo en estos aún mucho desconocimiento, y existe un déficit importante en la transmisión de una memoria crítica que compete con falsedades y medidas verdades en las redes". Silvestre recuerda que Bildu tiene un techo electoral por su ausencia de autocritica. "Tras el PP, es el partido al que más vascos aseguran que nunca votarán".

Aclara Sáez de la Fuente que la exigencia a Bildu no debe acarrear el uso partidista que la derecha político-mediática hace de sus acuerdos parlamentarios, ajenos a temas relativos al terrorismo, para atacar a sus rivales. Le parece especialmente peligrosa su tesis de la "derrota del vencedor": que el éxito democrático por la participación parlamentaria de Bildu, unido a la desaparición del terrorismo, sea calificado como derrota del Estado de derecho. Y anota el "populismo punitivo", la venganza frente a la reinserción de los presos, como otro peligro para la convivencia.

"Mucho por hacer"

Son varias las asociaciones de víctimas, como la mayoritaria vasca Covite, que critican el uso partidista del terrorismo, mientras la Fundación de Víctimas, en un borrador enviado a todas las asociaciones, propone mantenerse al margen de la política. Sáez insiste en que "queda mucho por hacer". Recuerda los centenares de casos sin resolver: "Aunque muchos están prescritos, puede hacerse más para satisfacer el derecho a la verdad, justicia y reparación de las víctimas. Además del trato igualitario a todas ellas, fueran cuales fueran sus verdugos".

Gaizka Fernández remarca que "queda mucho por hacer". Pero también señala que "la situación ha empezado a cambiar". "Antes del fin del terrorismo mejoró sensiblemente el reconocimiento a las víctimas colocándolas en el centro de atención. Los últimos gestos son tan significativos como la colocación en las capitales vascas de placas con los nombres de las víctimas allí donde fueron asesinadas". Él resalta que "en los últimos seis años, además de la creación del Memorial de Víctimas, visitado por 50.000 personas, 500 profesores han recibido cursos especializados, se han publicado las unidades didácticas para los centros escolares sobre el terrorismo y han proliferado las víctimas educadoras en las aulas". "Es pronto para conocer los resultados", advierte.



20 Abril, 2023

La reparació dels crims de la dictadura

El calvari de les víctimes del franquisme

Per deixadesa socialista, Feijóo podria enterrar la llei de memòria democràtica com Rajoy ho va fer amb la de memòria històrica

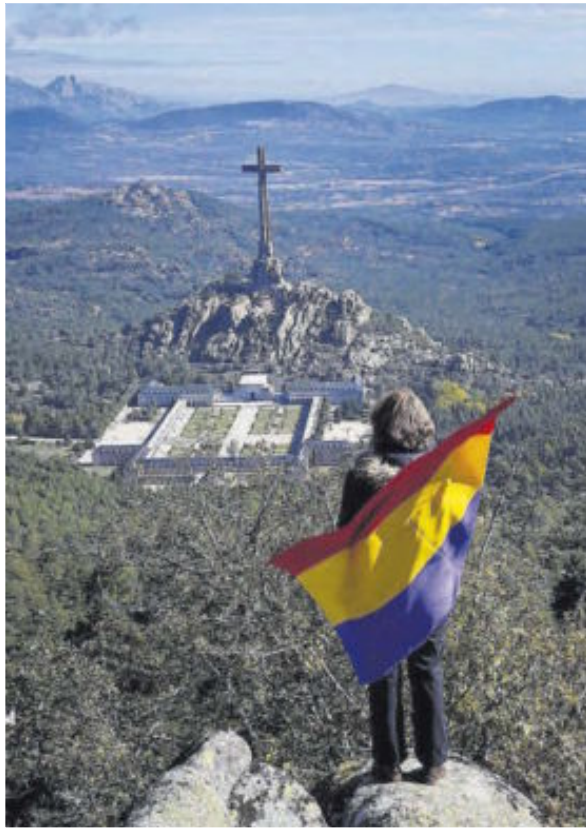


Joan Tardà

El mes d'octubre passat s'aprovà la llei de memòria democràtica que substituïa la de memòria històrica impulsada per Rodríguez Zapatero. Una llei que el 2007 perpetuà el model basat en l'oblit de les víctimes i en la impunitat pels delictes comesos en els anys de dictadura. Una amnèsia nascuda en la Transició i blindada durant els anys de govern de Felipe González, que mai no presentà cap projecte de llei en considerar que, en paraules d'ell mateix, Franco era història i que la història no es podia esborrar.

Un cadenet que Rodríguez Zapatero reblà l'any 1999 en afirmar des de la tribuna del Congrés que ja s'havia arribat al punt final de les reparacions, que no obstant va haver d'obrir en necessitar suports per ser investit l'any 2004. No s'estigué, però, d'afirmar aleshores que es tractava de la norma «definitiva» sense voler assumir el gran forat negre que suposava que lleis espanyoles haguessin possibilitat perseguir sàtrapes d'arreu (Augusto Pinochet, Adolfo Scilingo, Domingo Cavallo, etc...), però continués ignorant les víctimes del franquisme. Tan desemparades que van haver de recórrer a l'Argentina per aspirar a ser reparades.

Van passar quinze anys abans que el PSOE no rectificqués, període durant el qual milers de represali-



Una dona amb la bandera republicana, el dia de l'exhumació de Franco.

ats arribaren a la fi de la vida sense veure's reconeguts. Un greuge que la generositat de les víctimes avui encara vives, cada vegada menys i més grans, hagués assumit sense rancúnia si la nova llei s'hagués endut tantes injustícies pendents.

Però el resultat ha estat decebedor. S'ha posat de nou en evi-

dència la manca de voluntat de l'esquerra espanyola per qüestionar, d'una vedada per totes, el model d'impunitat consagrat des de l'aprovació l'any 1977 de la preconstitucional llei d'amnistia. Efectivament, la nova llei no n'ha inclòs cap mena de modificació a pesar que al llarg de dècades la se-

va vigència ha impedit garantir la tutela judicial efectiva a les persones que patiren la repressió. I no pas per crims menors, sinó pels considerats de lesa humanitat, tal com avaluà l'Alt Comissionat de Nacions Unides.

Però el més feridor han estat els arguments fets servir. Segons PSOE i Unides-Podem, la llei d'amnistia havia restat obsoleta i no mereixia que fos modificada perquè els continguts de la llei que han impulsat haurien de ser interpretats d'acord amb els tractats internacionals signats per l'Estat espanyol en relació amb els crims de lesa humanitat. És a dir, que els jutges ja no podrien rebutjar cap altra querrela.

Poc recorregut

Argument fallaç perquè ja fa anys que el tractats van ser signats i de poc recorregut, com es comprovarà en un futur immediat quan alguna víctima presenti una demanda davant la l'Audiència Nacional i els jutges no l'admetin argumentant la vigència de la llei d'amnistia i la jurisprudència acumulada.

El calvari dels supervivents (jen ple 2023!) s'evidencia en les allargues a com rescabalar els patrimonis, béns incautats i un llarg etcètera d'espòlis. Pren cos alhora en l'exclusió de qualsevol reparació de Puig Antich i d'altres militants antifranquistes executats per l'Estat abans de la mort de Franco o se supedita a l'elaboració d'estudis i auditories sobre què fer en un futur amb les 134 persones mortes per excessos policials (5 per tortures, 28 en manifestacions i la resta

per causa del gallet fàcil) entre el 1975 i el 1982 certificades per l'historiador David Ballester, màxima autoritat acadèmica sobre la repressió d'aquells anys.

I adquireix categoria d'ofensa quan es constata que el mateix govern que ha convertit en inamovible la negativa a cedir la comissaria de Via Laietana a fi que pogués transformar-se en un memorial de la lluita democràtica, ni tan sols complirà els terminis de presentació d'aquests informes. Tot apunta que, una vegada aconseguida l'aprovació d'una llei que deixa incòmode el model d'impunitat i no assumeix cap responsabilitat patrimonial per les sentències anul·lades, ja no té cap pressa a desplegar els petits avenços aconseguits, els quals el 2007 ja havien estat negats.

Una nova penyora que s'imposa a les víctimes per causa de la dictadura de la demoscòpia en any de convocatòries electorals. Al capdavant, es pretén deixar-ho córrer per més endavant, per a la propera legislatura. Compte, doncs, al retorn del *déjà vu* del 2012 quan Rodríguez Zapatero deixà la feina sense fer pel mateix motiu. Ara, per deixadesa socialista, potser Feijóo podrà enterrar la llei de memòria democràtica com Rajoy va fer-ho amb la llei de memòria històrica.

Aleshores, al gòlgota de les víctimes del franquisme s'hi afegiran les llàgrimes de cocodrill dels qui ara són govern d'Espanya. ■

Joan Tardà és exdiputat d'ERC

Exhumados los restos de unas 27 víctimas del franquismo en fosas comunes en el cementerio de Nigüelas (Granada)



GRANADA, 18 Abr. (EUROPA PRESS) - Un equipo multidisciplinar, dirigido por el arqueólogo Miguel Mezquida y el antropólogo Javier Iglesias, ha localizado dos fosas comunes en el cementerio de Nigüelas (Granada) en las que se han exhumado los ..

Memòria democràtica



Eduard Garrigós, amb gorra negra en primer terme, a l'entrada de Mauthausen el dia de l'alliberament, el 5 de maig del 1945. Al darrere, el coronel Richard Seibi, de l'11a divisió blindada nord-americana del general Patton ■ FRANCESC BOIX / FONTS RICARD SIMÓ BACH / ARXIU HISTÒRIC DE SABADELL; EXTRETA DEL LLIBRE 'LOS AÑOS ROJOS. ESPAÑOLES EN LOS CAMPOS NAZIS, 1975'

Els 63 de Sabadell

DIGNIFICACIÓ • L'historiador Genís Ribé recopila en un llibre les biografies dels sabadellencs deportats als camps nazis com a culminació de l'exhaustiva investigació desencadenada amb la instal·lació de les llambordes 'stolpersteine' a la capital del Vallès
TRÀNGOL • Quaranta de les víctimes no van sobreviure; d'altres no van resistir després els estralls psicològics de l'internament

Emili Bella
SABADELL

“**A** l'hivern, amb aquell fred, nevant, dormint per terra i ens obrien totes les finestres. *Mecandeu sagrat!* Si t'aixecaves, que tenies ganes d'anar a orinar, perdies la plaça. Si aixafaves algú, es cagava en el déu que t'ha parit. Era la misèria puta. Eren desequilibrats. Bojos tot-hom.” En una entrevista que li va fer l'historiador Josep Maria Benaül el 7 de juliol del 1990, Eduard Garrigós Soler (Benilloba, Alacant 1909-Frontinhan, Estat francès, 1998) explicava el seu pas per Mauthausen, on va ingressar el 1941 amb el número 6793. Garrigós és un dels 63 homes nascuts a Sabadell o que hi residien i hi treballaven en el moment d'esclatar la Guerra Civil que van ser deportats als camps nazis, les experiències dels quals han quedat recollides en el llibre *Deportats sabadellencs als camps nazis (1940-1945)*, de

l'historiador Genís Ribé, editat pel Museu d'Història de Sabadell. L'obra representa la culminació d'una llarga investigació biogràfica de quatre anys que arrenca amb el projecte d'instal·lació de llambordes *stolpersteine* a la capital del Vallès, que es rubricarà a la tardor amb la col·locació de les darreres, dedicades a José García Campillo i Pere Sabater Carbonell. “Entre el 2020 i el 2021, durant la pandèmia, van aparèixer informacions puntuals que no coneixíem de deportats vinculats amb Sabadell, i fins a l'últim moment abans de tancar el llibre, fa quatre dies, hem conegut familiars que ens han permès posar cara a deportats i resseguir *in extremis* el seu periple”, celebra Ribé. “El llibre és ple d'històries colpidores, algunes de paradoxals i difícils de pair, d'altres de superació, n'hi ha que tenen un final feliç, la majoria, un de fatal”, hi afegeix. Un dels casos difícils de digerir és el d'Enric Tomàs Urpí, que havia estat membre del Partit Republicà

Federal i, en el moment d'esclatar la guerra, era membre de la junta directiva d'ERC a Sabadell. Tomàs va ser internat a Mauthausen i Gusen, on es va convertir en botxí, responsable de l'assassinat de companys seus. “Tots, botxins i víctimes, eren burilles humanes. Els uns ho eren sempre. Els altres creien que imitant les formes dels qui tenien el poder passaven a ser homes”, escrivia Montserrat Roig, que va aplegar diferents testimonis del comportament de Tomàs. La seva llamborda no es va instal·lar davant del domicili familiar, sinó que es conserva al fons del Museu d'Història de Sabadell. El *kapo* (encarregat de la vigilància) Tomàs, que podria haver inspirat el personatge d'Ernest a la novel·la *K. L. Reich* de Joaquim Amat-Piniella, va ser assassinat al cap de dos dies de l'alliberament de Mauthausen en un acte de revenja, el 7 de maig del 1945. En va ser testimoni Garrigós, un dels primers a obrir les portes del camp a les tropes nord-americanes el dia 5. Segons les me-

59

sabadellencs van anar a parar o van passar un temps als camps de Mauthausen-Gusen-Ternberg. Altres camps on hi va haver internats sabadellencs són Dachau, Buchenwald, Auerghaus, Neuengamme, Ravensbrück, Hartheim i Auschwitz.

mòries orals inèdites esmentades per Ribé en el llibre, Garrigós recordava que “per riure de la gent, fotia burrades i matava gent per caprici”. “La gent durant l'alliberació anava a la cuina a menjar i menjar. Aquest Tomàs va venir a la cuina, però jo no el vaig [re]conèixer. Es van acostar dos i el van matar. Jo els vaig dir que era espanyol i un d'ells em va dir: «*Mató a un hermano mío.*» I, apa, al crematori. Aquells sí que el van reconèixer”, continua. Es tracta de memòries enregistrades l'any abans de morir en sis cintes de cassette pel seu besnebot Adolf Pla Garrigós, transcrites l'any passat per la besneboda Elisabet Garcia Garrigós. Dels 63 de Sabadell, quaranta presos van morir als camps. La desesperació era màxima. “El qui s'aguantava serè és perquè o no pensava gaire o tenia molt coneixement. Jo era un d'aquests que deia: «Ja veurem, ja veurem!» Perquè al filat se'n tiraven molts. Jo deia: «Collons! Al filat no m'hi tiro!»”, rememorava Garrigós, l'any 1990. Un



company seu a Mauthausen, Joan Capellas Fages (Sabadell, 1917), va tenir un final tràgic, malgrat haver sobreviscut a la barbàrie nazi. Quan no feia ni un any de l'alliberament, el 10 de gener del 1946, es va suïcidar a l'estació de ferrocarril de Montpeller. "Jo bé de salut com així mateix desitjaria que fos el vostre estat i el de tots els altres de la família i amics. Mare, heu de saber que el 5 de maig l'exèrcit americà ens va alliberar i ben aviat podré abraçar tothom", deia en una carta poc després de recuperar la llibertat.

Tampoc no va poder superar els estralls de l'internament Agustí Ibañez Solves (Sabadell, 1903), capità d'infanteria de l'exèrcit republicà, exiliat i deportat a Mauthausen. Va sortir-ne "en un estat de salut mental molt precari", observa Ribé. El 1947, va tornar a casa seva, però va acabar ingressat a l'Institut Pere Mata de Reus, on va acabar morint el 1957.

La sociòloga Marta Simó, experta en la memòria de l'Holocaust a l'Estat espanyol, destaca "la força

de les micromemòries, les històries de vida de cada una d'aquestes persones". "Cada una de les històries de vida recollides en el llibre permet veure'n la riquesa i diversitat sense l'etiqueta de deportat o víctima i ens els retorna i apropa de manera única i irrepetible", remarca. D'algun manera, l'obra és la continua-

Dos dels supervivents van deixar enregistrades o escrites les seves memòries encara inèdites del seu pas pels camps

ció del llibre del seu avi, Ricard Simó, *Sabadellencs morts en l'exili* (Agulló-Costa, 1986).

En xifres, Sabadell tenia, l'abril del 1936, una població de gairebé 50.000 habitants, de què 6.325 homes van ser mobilitzats al front i 331 més, destinats a la indústria de guerra. En la contesa van morir uns 563 sabadellencs i 1.300 van haver d'exiliar-se. "Aquest és un llibre necessari per saber, perquè encara no

coneixiem aquestes històries de vida. Recuperar els noms és recuperar les seves vides. És un llibre indispensable que cobreix un buit inexplicable. Arriba 48 anys tard, per ser generós. Les institucions no han estat a l'altura. Tenim una justícia empeltada de tics totalitaris", reflexiona l'escriptor i investigador David Serrano.

Fets viscuts

En les valuoses memòries *Prova demostrativa d'uns fets viscuts*, Conrad Crespí Vergés (Sabadell, 1908-1982) va deixar escrits, el 1978, els seus records entre el 1938 i el 1946, incloses les atrocitats que van perpetrar les SS fins al darrer moment a Dachau. "Vull advertir-vos que la meua intenció no és contar-vos cap heroïcitat [...]. Són fets viscuts, verídics, que la maleïda actuació d'uns militars sense escrúpols em va obligar, com a tants altres, a viure", constata Crespí adreçant-se als seus fills en la introducció. "La darrera i única recomanació que vull fer-vos és

Eduard Garrigós,

just després de l'alliberament de Mauthausen, amb el número d'intern arrencat. Al costat, retrats de Joan Capellas cap als anys 1936-37 i de Conrad Crespí a París el juny del 1945. A sota, el llibre i les llambordes 'stolpersteine' que es col·locaran a la tardor a Sabadell ■

GARRIGÓS: FRANCESC BOIX, MHC, FONS AMICAL MAUTHAUSEN / CAPELLAS: ARXIU FAMILIAR DE MARIA ANTÒNIA OLIVERAS I ANTONI PONS / CRESPI: AUTOR DESCONEGUT, CEDIDA PER FELIU CRESPI / ARXIU HISTÒRIC DE SABADELL / E. BELLA

que defenseu i estimeu la nostra pàtria. Catalunya", els emplaça.

Militant d'ERC, net de l'alcalde republicà de Sabadell l'any 1873, aquest soldat de l'exèrcit republicà que va lluitar al front de l'Ebre i va ser deportat a Mauthausen, primer, i a Dachau, després, va ser testimoni de múltiples desaparicions i assassinats de companys. El febrer del 1945, a causa de l'escassetat de carbó, les operacions al crematori de Dachau es van haver de suspendre. Aleshores, els morts van ser enterrats en fosses comunes al turó pròxim de Leitenberg, on s'estima que hi ha enterrades unes 7.400 persones. El camp va ser alliberat per l'exèrcit nord-americà la tarda del 29 d'abril del 1945. Crespí relata les seves impressions d'aquell dia: "El record de tots els qui hem vist assassinar fredament, els qui hem trobat morts al llit, al matí en llevar-nos, esgotats pel treball dur i la poca quantitat de menjar, sense mitjans per ajudar-los, s'arrapava al cor i el moment era duríssim." ■



15 Abril, 2023

El referèndum celebrat al municipi del Maresme va estrenar el dret de vot de les dones aprovat a la Constitució del 1931

El mercat de Canet: 90 anys de vot femení

CRISTINA SEN
Barcelona

El 19 de novembre del 1933 és una data referencial en la història del feminisme a Espanya. Per primera vegada les dones votaven, i ho feien en la segona volta de les eleccions generals de la Segona República. El vot femení s'havia aprovat al Congrés l'1 d'octubre del 1931, en el debat liderat per Clara Campoamor. Entre aquell dia i la votació de les legislatives dos anys després, un municipi català -Canet de Mar- s'avançava a aquesta primera gran estrena del vot de les dones i les convocava a un referèndum. Va ser el 16 d'abril del 1933, fa 90 anys.

No és comparable la transcendència ni la magnitud d'aquestes convocatòries, però té un gran significat. La població de Canet va ser convocada a un referèndum per decidir sobre la construcció del mercat (Plaça Mercat) al poble, una operació que requeria la petició d'un préstec prou important

L'alcalde Fors va convocar la consulta pionera per aprovar un crèdit que permetés construir el mercat

-250.000 pessetes- per dur a terme l'operació urbanística. L'historiador Carles Sàiz i Xiqués explica en una conversa amb aquest diari que aquella operació suposava el primer endeutament del municipi, i tenia el rebuig de l'oposició. L'alcalde de Canet, Josep Fors Vidal, que apostava per la modernització, era conscient que per dur a terme el projecte necessitava un suport sòlid. La convocatòria del referèndum, amb la participació de les dones, va ser una bona jugada, assenyala Sàiz. Com a usuàries principals en aquella època de la futura infraestructura del mercat, buscava una doble complicitat. Un suport avalat amb aquest exercici de democràcia plena. Va ser, per tant, el primer que va fer servir l'article de la constitució republicana.



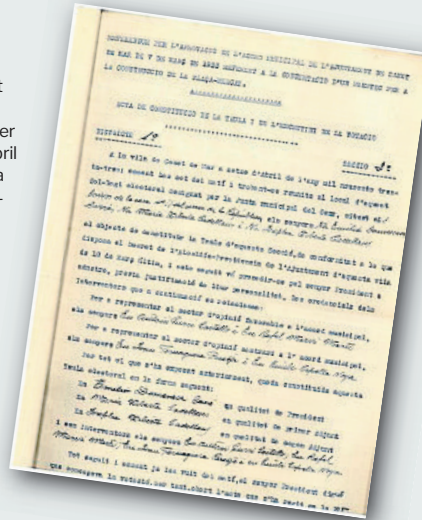
AJ.CANET / AJ.CANET

La Vanguardia se'n feia ressò el dimarts 18 d'abril de la votació al municipi del Maresme. "Diu-menge, per primera vegada a la història de Catalunya, les dones van prendre part en una votació pública. A Canet de Mar es va celebrar un referèndum per construir una plaça mercat, i el resultat va ser de 1.133 vots a favor i 572 en contra", explicava aquest diari. Sota el títol La primera intervenció electoral de las mujeres catalanas, l'article també indicava que la construcció estava "patrocinada per la majoria d'esquerres de l'Ajuntament".

Van ser 645 les dones que van assistir a la cita amb les urnes en aquest primer exercici de democràcia plena. Per això va ser important la implicació de dues mestres, Emília Domè-

Les actes

El referèndum de l'alcalde Fors per sol·licitar un crèdit per construir la Plaça Mercat va ser celebrat el 16 d'abril del 1933, amb una composició equilibrada també a les meses electorals



nech i Conxita Gibert, que van fer pedagogia entre les dones del poble, anant fins i tot casa per casa per convèncer-les de la importància d'exercir el dret al vot.

La revista El Sol de l'Aubó, del Centre d'Estudis Canetençs, té reproduïda la crònica que va publicar aquell dia El Mundo Gráfico: "Un dia esplèndid i primaver-ral (...) des de primera hora els carrers tenien una animació extraordinària. Les dones, que hi predominaven, s'havien adonat de la solemnitat i transcendència del primer acte que efectuarien, ja que farien ús dels seus drets polítics i de ciutadania, i es disposaven a complir amb un deure tan important".

A la seva crònica, el periodista José Gaya Picón parlava amb les dues mestres. Domènech, amb 50 anys de professió, explicava l'emoció i l'alegria "veient com es feia justícia a la dona al nostre país". També considerava que la majoria farien un ús "adequat i eficaç dels drets atorgats". Feia al·lusió als dubtes que els col·lectius contraris al vot de les dones feien planar en relació amb la seva suposada supeditació a l'opinió dels homes.

En la mateixa línia es pronunciava Gibert, que amb 25 anys de professió com a mestra indicava que "no és fàcil" coaccionar les dones i assenyalava que el vot de "dones i homes aniran paral·lelament".

El referèndum de Canet, en què les dones van votar per primera vegada, es va organitzar amb un equilibri entre defensors i partidaris de la construcció del mercat i amb presència de les dones -es pot veure al document adjunt- a les meses.

S'estrenava a Canet de Mar el dret de la nova Constitució. Es poden trobar antecedents de vot femení al cantó de Cartagena el 1873 -insurrecció federalista durant la Primera República- però aquesta és una altra història, diferent de la universalització del sufragi el 1931. Avui, l'edifici Plaça Mercat, construït per Pere Domènech (fill de Lluís Domènech i Montaner) encara hi acull l'activitat comercial. Sense el vot de les dones no s'hauria aprovat.

La devolució total del crèdit -una operació truncada per la Guerra Civil- no va arribar fins als anys setanta.●



Una de las postales dibujadas por Fernando Izquierdo Montes para su mujer, María Pascual, desde prisión.

El colectivo Memoria y Libertad recopila las despedidas de los fusilados del franquismo y las respuestas que décadas después han escrito sus familiares

Cartas de los condenados a muerte: “Aunque esté frío, dame un beso”

NATALIA JUNQUERA, Madrid
Casi 3.000 fusilados fueron enterrados en el madrileño cementerio del Este tras ser condenados a la pena capital en consejos de guerra entre 1939 y 1944, según la investigación de la historiadora Mirta Núñez. Tenían distintas edades y oficios; habían nacido en diferentes sitios, pero, antes de ponerse ante el pelotón de fusilamiento, todos compartían la misma preocupación: qué sería de los que iban a sobrevivirles. En sus emocionantes cartas de despedida piden a padres e hijos, esposas y maridos que sepan que no hicieron nada de lo que no pudieran estar orgullosos; que no se dejen consumir por el odio y el rencor. Incluso que sean indulgentes con sus verdugos: “No me duele morir siendo inocente. Lo doloroso sería morir culpable. Hijitos míos, perdonad como yo les perdono hasta a quienes os quitan mi amparo y mi cariño”, escribe Amós Acero, diputado socialista fusilado en 1941, a los 48 años. “Nunca dudes”, se despide Fernando Izquierdo, de 27, “de que tu padre ha estado a la altura de las circunstancias. Pero tampoco por que me fusilen quieras ponerme en un plano superior. No he hecho ni más ni menos que lo que debía, estar al lado del pueblo para luchar con él por sus libertades”. Todos los sobres —también el último— en

los que este carpintero introdujo las cartas a su mujer y su pequeño contienen dibujos alegres. Los presos estaban en manos de otros, pero ocultar a los suyos la dureza de las noches en prisión oyendo las descargas de los pelotones de fusilamiento y esperando a que dijeran sus nombres fue la última muestra de generosidad y rebeldía de los vencidos. Si el condenado a muerte accedía a confesarse y comulgar antes del fusilamiento, se le entregaba papel y lápiz. Si aprovechaba esa última oportunidad de decir que no, se le negaba la carta de despedida y tenía que ingeniárselas para escribir sus últimas líneas en el reverso de viejas fotos y papeles de fumar que depositaba en escondites de la cárcel que otros presos conocían y ellos las hacían llegar a su destino. En 2009, siguiendo el ejemplo de *Querido Eugenio*, el libro que la dirigente comunista Juana Doña dedicó a su marido fusilado, el colectivo Memoria y



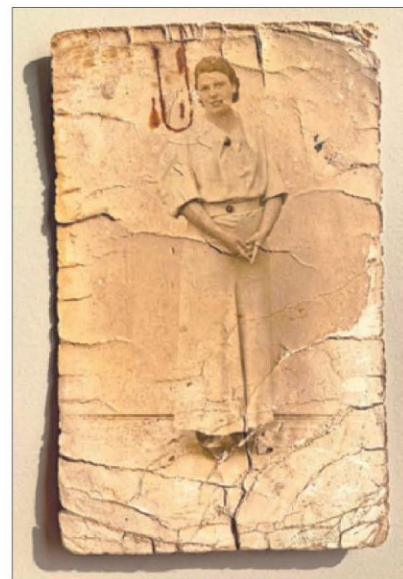
Dibujo de Fernando Izquierdo en una carta a su familia.

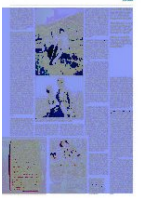
Libertad, que agrupa a familiares de represaliados del franquismo, decidió empezar a contestar esas cartas de despedida. Diez años después, en 2019, las primeras misivas de respuesta fueron depositadas cerca de las tapias de ejecución, en un tubo de acero dentro de la escultura

con la que el artista Fernando Sánchez Castillo homenajeó a las víctimas. Ahora, el colectivo ultima un libro que recopila los mensajes escritos en capilla, fotografías de los regalos que los presos se apañaron para elaborar en prisión —muñecos, tallas en huesos de aceituna...— y las cartas que sus descendientes les han dedicado desde el futuro. Tomás Montero, nieto de uno de los fusilados en el madrileño cementerio del Este y uno de los promotores de la iniciativa, describe esos “tesoros” heredados de generación en generación como “transmisiones de sentido común, para vivir sin odios pero al servicio de las ideas que ellos defendieron frente al franquismo”; y las respuestas de los familiares como un “ejercicio de recuerdo y reparación”. Estas son algunas de esas cartas de la memoria. “¿Me quieres? Yo a ti mucho, mucho, mucho...”. El líder de las Juventudes Socialistas Unificadas en Madrid, Euge-

nio Mesón, tiene 24 años cuando lo fusilan en la tapia del cementerio del Este, el 3 de julio de 1941. Antes se ha despedido de su pareja y madre de su hijo, Juana Doña, dirigente comunista que pasará 16 años en prisión. Ella también llegó a estar condenada a muerte, aunque gracias a las gestiones de la familia, que envió una carta a la primera dama argentina, Eva Perón, logró que le conmutaran la pena. “Animo, Juani querida”, le escribe Mesón en sus últimas horas. “Muerdo orgulloso de dar la vida por mi pueblo (...) ¿Me quieres, chatita? Yo a ti mucho, mucho, mucho. (...) Nos decías si queríamos flores. Sí, llévalas a las fosa común donde caigan nuestros cuerpos, que es lo único de nosotros que pueden fusilar. Si llegas a tiempo, aunque esté frío, dame un beso ¿quieres? Yo me llevo la esperanza y ya estoy más contentillo”. Seis décadas después, en 2003, Juana Doña le respondió en *Querido Eugenio*: “Me despidió de ti porque de alguna manera morí contigo. Aún conservo aquellos besos fríos que te di”. Y en 2019, su hijo Alexis quiso escribir también a su padre: “Guardo como algo sagrado tu carta de capilla. Tengo 81 años y te quiero profunda y amorosamente. (...) Te alegrará saber que seguimos vuestros pasos, también luchamos contra el franquismo y sufrimos prisión tus sobrinos y yo. Las nuevas generaciones siguen siendo revolucionarias, solidarias y progresistas. ¡Estarías muy orgulloso! El mundo y la humanidad avanzan con dificultad y contradicciones, pero avanzan”.

“Perdona como yo perdono”. Pablo Montón Sigüenza, de 24 años, escribe su última carta el 9 de diciembre de 1940. “Madre querida: Le pido que tenga fuerza y no se deje vencer por el dolor. Me encuentro muy orgulloso de ser su hijo. Si siento el morir es por tener que morir tan inocente y pagar lo que no he hecho, pero perdona como yo perdono al que mal me ha hecho...”. Sus sobrinos le responden una vida después: “Nos acordamos mucho de ti. Como recor-





damos también a Miguel Hernández, a Machado, a Grimau, a Ruano, a Juana Doña, a los del Proceso 1001... Pasáis a la Historia con mayúscula, por la puerta grande, mientras observamos el incómodo sillón que ocupan en el basurero de la historia, con minúscula, aquellos que os detuvieron, os esquilmaron, os torturaron y os asesinaron”.

“Me gustan mucho las zapatillas que tejiste para mi madre”. Tenía 22 años el día que la llevaron a la capilla. Y, cuando le ofrecieron confesar, Martina Barroso, modista y militante de las JSU, dijo —como otras de sus compañeras, que esa noche pasarían a la historia como Las 13 rosas— que confesarán mejor a los que las iban a matar. Por ese motivo no pudo escribir una carta de despedida a su familia, pero sí entregar a su cuñada Encarna, también presa, unas zapatillas de esparto con una mariposa que ella misma había bordado en la cárcel. “Dá-selas a mi sobrina Lolita”, le dijo. “Son para ella y para la hija que tendrá. Para que caminen por el mundo que no conoceré y vivan la vida que no podré vivir”. Su sobrina nieta Paloma Masa Barroso le responde desde el presente en una carta. Le cuenta que su hijo Alejandro tiene la misma edad que tenía ella cuando la mataron, y que durante mucho tiempo en casa no se habló de lo ocurrido “porque en la familia el miedo se instaló hasta los huesos”. “Gracias a ti he conocido a gente maravillosa que buscaba respuestas a las mismas preguntas que yo me hacía”, añade. “Me gustan mucho las zapatillas que tejiste para mi madre, son preciosas, seguro que lo hiciste con mucho amor para esa sobrina que iba a cumplir dos añitos el 20 de agosto...”.

“Papá, siempre te quise y nunca te olvidé”. Desde la cárcel de la plaza del Conde de Toreno, Domingo Villalba escribe constantemente a su hija, un bebé al que no está viendo crecer y al que envía poemas y dibujos. El último, el 2 de agosto de 1939: “Hoy cumples un año, hijita.



Manolita del Arco y Ángel Martínez, en los años sesenta, tras salir en libertad. Abajo, Arturo Lodeiro y Julia Muñoz, en 1938.

Nos separa una distancia muy grande. No puedo estrecharte entre mis brazos. Tampoco puedo decirte: ¿Ves ese muñeco grande? Te lo ha comprado tu padre...”. Poco después, fue fusilado.

Su nieto Juan Carlos le responde en 2019 contándole qué pasó con aquella niña, su madre: “Tu hija, aquella a la que apenas pudiste abrazar, goza en la actualidad de buena salud. Va

a cumplir 81 años. (...) A los 14 se puso a servir. Pasados los años se casó con mi padre, Julián. Su primera hija falleció a los pocos meses y tras una enfermedad de varios años mi padre falleció también y ella se quedó viuda a los 43. Hace años empezamos a indagar sobre tu fusilamiento. La abuela nunca quiso contar nada, quizás el miedo...”. La carta incluye una posdata de Mercedes Villalba: “Papá, siempre te quise y nunca te olvidé. Un beso, tu hijita”.

“Ya casi me las sé de memoria”. Eugenio Pérez Carralero escribe antes de su fusilamiento, en julio de 1943, a su esposa, Raimunda: “Dentro de unos instantes, seguramente dentro de unas horas, terminará todo. Tú piensa que yo no he hecho sino dar mi vida por un ideal, como la han dado y la darán tantos otros”.

Le responde su nieto Juan Carlos: “No sabía mucho acerca de ti. Este tema era tabú en la familia. Interrogué a mi padre sobre tu vida, la de mi abuela... Mi padre, tu hijo mayor, no podía articular frases encadenadas. Cada tres palabras eran cortadas por un correr de lágrimas y un movimiento involuntario de la barbilla impidiendo pronunciar todo lo que le salía del corazón. He leído y releído tus cartas. Ya casi me las sé de memoria. Desde que las tengo en mi poder, no sé si soy mejor persona, pero me ayudan a darme cuenta de que si tienes un ideal hay que luchar por él, ser mesurado y dialogante. Lo contrario que los que os ejecutaron”.

“Querido tío, se hizo la luz”. “En mi celda, en espera de la muerte”. Así encabeza Basilio López la carta que escribió a su familia en diciembre de 1941, antes de ser fusilado. “Padre, la edad que tiene usted es muy avanzada, pero creo que le va a dar tiempo a ver el triunfo de los trabajadores, así sean incansables nuestros enemigos. (...) He sido firme hasta el último momento”. Ahora le responde su sobrino Luis Llanes: “No te hemos olvidado porque lo que tenemos hoy se debe en parte a la sangre derramada por ti y por otros tantos valientes que entregaron su vida luchando por la libertad y el orden legítimamente establecido. Querido tío, se hizo la luz”.

“No le des a mi nena un padre que sea malo”. Arturo Lodeiro se casó con Julia Muñoz por poderes, desde la cárcel, para que no fuera madre soltera. Ese mismo día, el 27 de abril de 1940, lo fusilaron, pero antes dejó escrita una emocionante carta: “Ya, querida nena, puedes llamarme

Casi 3.000 fusilados fueron enterrados en el cementerio madrileño del Este

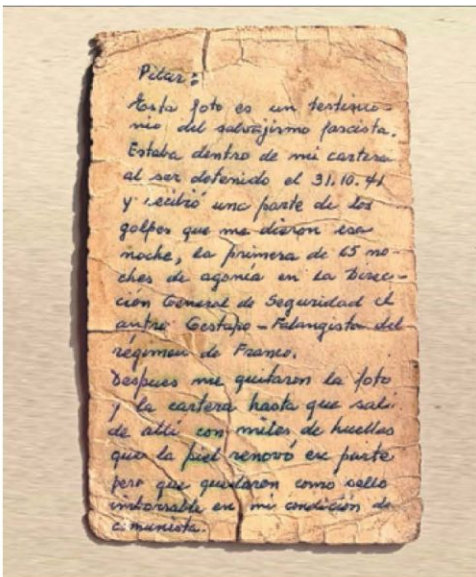
Manolita del Arco y Ángel Martínez se escribieron 19 años de cárcel a cárcel

Alexis, a su padre: “Estarías orgulloso. Luchamos contra el franquismo”

esposo, y cuando hables a nuestra Julina de mí, le dices que su papáito la quería mucho por ser hija tuya y por quererte como jamás quise. Tú, Julia mía, procúrate una sana felicidad. No le des a mi nena un padre que sea malo”. Su nieta Julia Mota le respondió en 2009: “Dicen que uno no puede echar de menos lo que nunca tuvo, pero no es cierto. Siempre has estado en mí con tus cartas, manuales de la perfecta conducta, con tus fotos, las anécdotas contadas por la yaya y por tus primas de Madrid”.

“Palabra tras palabra aprendieron a conocerse”. Manolita del Arco y su novio, Ángel Martínez, ambos comunistas, llegaron a estar condenados a muerte, pero tras meses esperando el fusilamiento les fue conmutada la pena a 30 años de prisión. Se conocieron en el consejo de guerra, donde intercambiaron una nota, y a partir de ahí, durante casi dos décadas, se escribieron cartas de cárcel a cárcel encabezadas a veces como “querido hermano” o “querida hermana” y otras como “querida esposa” o “querido esposo” porque solo estaba permitido mantener correspondencia con los familiares directos. Escribe ella en mayo de 1950: “¿Te haces una idea de cómo será nuestro encuentro? No puedes imaginar cuántas, pero cuántas veces me lo imagino...”.

Manolita salió en libertad en 1960, a los 41 años. Ángel, que había cumplido su condena dos meses antes, la estaba esperando en la puerta del penal de Alcalá de Henares. Se casaron a los ocho días y tuvieron un hijo. Aquel niño, Miguel Martínez del Arco, escribe ahora: “Palabra tras palabra aprendieron a conocerse o a inventarse para luego aprender a convivir sin la distancia enorme de unas rejas”. Manolita y Ángel apenas pudieron disfrutar de seis años juntos en libertad porque él volvió a ser encarcelado y murió poco después.



Dibujo elaborado desde la cárcel por Domingo Villalba para su hijo de un año. A la izquierda, foto de Pilar de Blas que José Américo Turo Paraja, quien sobrevivió al franquismo, llevaba en su cartera.



MIREIA ESTEVE
MADRID

Tres mesos després de la proclamació de la Segona República, el llavors president del govern encara provisional, Niceto Alcalá Zamora, era l'encarregat d'oficialitzar l'obertura de les primeres Corts republicanes del segle XX. Però el que constitueix el precedent històric més immediat de l'actual Congrés va acabar de manera prematura i abrupta arran del cop d'estat feixista del 1936. Qui eren els diputats que van formar part d'aquelles institucions? D'on venien? Quantes dones hi havia? Què va passar amb tots ells després del 18 de juliol del 1936? L'historiador Octavio Ruiz-Manjón ha recollit totes aquestes dades al llibre *Los diputados de la Segunda República* (Congrés de Diputats, *Colección Monografías*).

Dels 1.007 diputats de les tres legislatures republicanes, 862 eren nous (un 85%), sense experiència en política institucional prèvia; mentre que 145 ja havien format part de les Corts monàrquiques o de l'assemblea consultiva dissenyada per la dictadura de Primo de Rivera. Només 40 posteriorment van formar part de les Corts franquistes. Les eleccions eren amb llistes obertes i els candidats es podien presentar en diverses circumscripcions, cosa que va fer que alguns diputats fossin elegits per més d'una, com ara Francesc Macià (per Barcelona i Lleida), tot i que el fet de presidir la Generalitat li va impedir assistir a la majoria de sessions plenàries. "José Calvo Sotelo també va ser elegit el 1931, però no va tornar a Espanya per no ser processat fins al 1936, quan ja havia estat amnistiada", recorda Ruiz-Manjón en conversa amb l'ARA.

Proporció

Madrid era un dels pocs territoris que estava sobrerrepresentat a les Corts

Són unes Corts noves, però sense un rejuveniment significatiu perquè s'incrementa en només dos punts el percentatge (20,8%) de diputats que tenen entre 26 i 35 anys respecte a la legislatura del 1914. Els sis diputats més joves tenien 24 anys, i el més gran, 89. Catalunya i Andalusia eren les comunitats d'on provenien la majoria de parlamentaris, seguides de Galícia, Castella i Lleó i Madrid. De fet, el territori madrileny és dels pocs que estava sobrerrepresentat, perquè aportava més diputats dels que li pertocaven per població –un 9,5% de parlamentaris eren madrilenys, mentre que Madrid representava el 5,9% de la població espanyola l'any 1930.

De Campoamor a Ibárruri

Durant tot el període republicà es van abordar qüestions com el debat estatutari, la reforma agrària i també el dret a vot de les dones. Podien ser elegides diputades, però no van poder votar fins al 1933. A les Corts s'hi va poder presenciar un debat

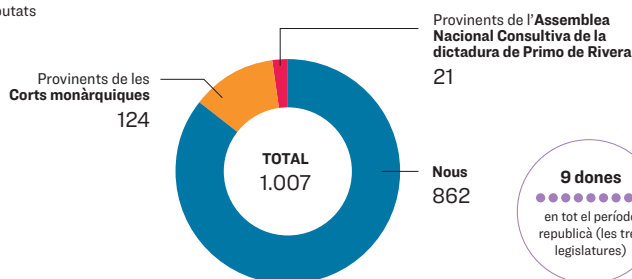
Com eren les Corts espanyoles de la Segona República?

Més de la meitat dels 1.007 diputats del període 1931-1936 van ser assassinats o a van marxar a l'exili

Radiografia dels diputats de la Segona República

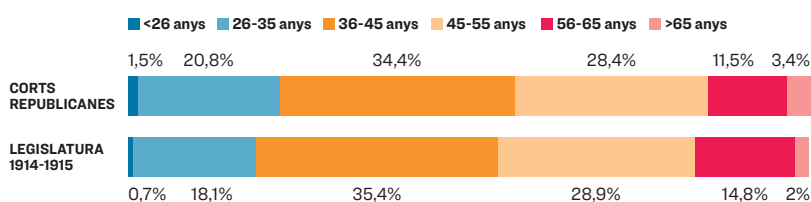
Composició de les Corts Republicanes

En nombre de diputats



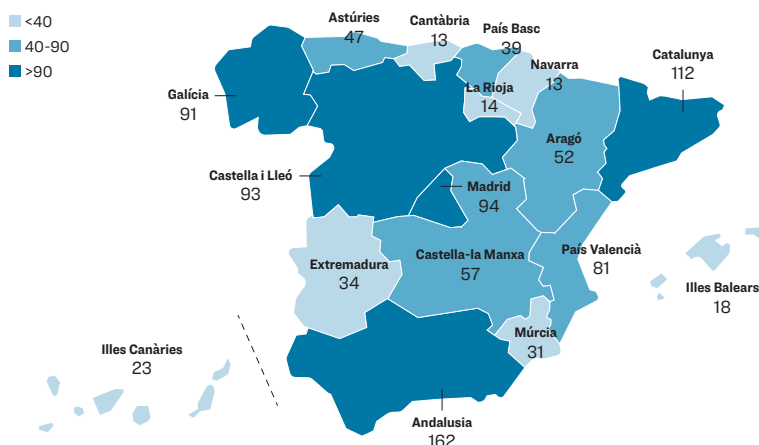
Distribució per trams d'edat

En percentatge segons la legislatura



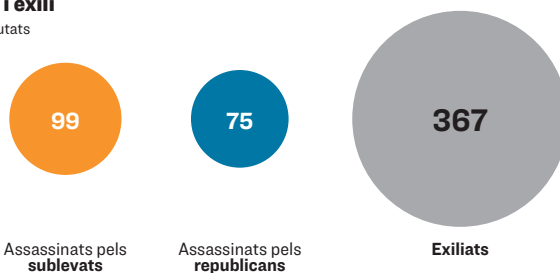
Comunitat autònoma d'origen

En nombre de diputats



Assassinats i exili

En nombre de diputats



que ha quedat per a la història personificat en dues diputades: Clara Campoamor (favorable al sufragi femení) i Victoria Kent (contrària). A banda d'elles dues, del 1931 al 1936 hi va haver set diputades dones més: Margarita Nelken, Veneranda García-Blanco, María Lejárraga, Matilde de la Torre, Francisca Bohigas, Dolores Ibárruri i Julia Álvarez.

Els diputats cobraven 1.000 pessetes al mes i podien viatjar de manera "lliure" amb trens, vaixells i avions "subvencionats". Però si hi ha una cosa que no ha canviat gaire respecte als nostres dies és la seva formació. Ja a les Corts republicanes predominaven els llicenciats en dret, seguits per periodistes i escriptors, com José Ortega y Gasset o Miguel de Unamuno. Eren pocs encara els obrers que havien fet el salt a la política institucional: només 63 diputats es van presentar com a classe treballadora. Tampoc predominaven els nobles, tot i que hi havia algun nom que destacava, com el del fundador de la Falange, José Antonio Primo de Rivera.

Percentatge

Gairebé la meitat dels diputats morts ho eren de l'última legislatura, la del 1936

La vida parlamentària durant aquests cinc anys va ser intensa i va deixar episodis per recordar. Un exemple són les bufetades que es van emportar alguns diputats quan les discussions pujaven de to, o el fet que alguns parlamentaris portessin a la butxaca una pistola, com Indalecio Prieto (PSOE), tot i que no la van arribar a utilitzar mai. L'ambient crispat va anar en augment, recorda Ruiz-Manjón, sobretot a partir de les eleccions del 1936.

Aquells comicis van suposar l'inici de l'última legislatura republicana i la més curta: tan sols va durar quatre mesos. Les Corts van quedar paralitzades des de l'octubre, i la sang de la Guerra Civil també va arribar al Parlament. En total, van morir 179 diputats: 75 a mans dels republicans i 71 a mans dels sublevats. Les xifres, d'entrada, estarien molt igualades, si no fos perquè s'hi han de sumar 28 diputats afusellats pel règim franquista ja durant la postguerra –com l'expresident de la Generalitat Lluís Companys–, cosa que eleva la xifra dels assassinats per part dels sublevats fins a 99, a la qual s'han d'afegir 5 diputats d'esquerres que van morir a l'hospital o a la presó. És el cas, per exemple, del president de les primeres Corts de la Segona República, el socialista Julián Besteiro.

Dels 179 morts, gairebé la meitat formaven part de l'últim hemicicle, constituït el març del 1936 –van perdre la vida 89 diputats, 41 a mans dels sublevats; 29 dels republicans, i 19 durant la postguerra–. Més de 300 diputats també van haver d'emprendre el camí de l'exili, bona part a Mèxic. D'aquests, 250 ja s'hi van quedar i només una vuitantena van tornar a Espanya durant la dictadura. D'altres, però, com l'historiador i polític Claudio Sánchez-Albornoz o Dolores Ibárruri, no van poder fer-ho fins al 1977.

Font: 'Los diputados de la Segunda República', Octavio Ruiz-Manjón (Colección Monografías) / Gràfic: Eduard Forrell i Baada

...y más



Franco, durante la inauguración, el 24 de septiembre de 1956, del pantano de Barrios de Luna (León). Le acompaña Carmen Polo

Memoria Histórica

Objetivo: borrar el nombre de Franco de los pantanos, su legado emblemático

► Benagéber, Borbollón y Camarillas, entre las placas retiradas o modificadas

Andrés Bartolomé. MADRID

El Plan Nacional de Obras Hidráulicas que acometió el régimen de Franco data de 1933 y era responsabilidad original del ingeniero Manuel Lorenzo Pardo, impulsor de la solidaridad entre las cuencas hidrográficas. Pudo ser llevado a término por la República, pero no fue aprobado por las Cortes, así que, recuperado por el «Caudillo» en el Plan de Transformación y Colonización, su desarrollo abarcó hasta 615 embalses, dejando la imagen de una España de pantanos como uno de los grandes logros del franquismo. El impulsor técnico del proyecto fue el ingeniero Eduardo To-

roja -abuelo, por cierto, de la cantante Ana Torroja-, junto con Victoriano Muñoz Oms.

Desde que arrancara la Ley de Memoria Histórica de 2007 -renovada el pasado octubre con la Ley de Memoria Democrática-, uno de los objetivos basados en su articulado -la «exaltación franquista»- ha sido erradicar cualquier recuerdo con reminiscencias del pasado reciente. Así, el nombre de Franco ha sido borrado de muchas de las placas que evocaban inauguraciones en su nombre como jefe del Estado, incluyendo escudos. Porque no hay que olvidar que era el propio Franco el que asistía a la puesta de largo de estas «modernas catedrales», como recordaba de forma recurrente el NO-DO.

Según una consulta a través del Portal de Transparencia del abogado Guillermo Rocafort al Ministerio de Transición Ecológica, la mención a Franco ha sido eliminada de los pantanos de Cubillas, Bermejales, Pintado, Iznájar y Hornachuelos, pertenecientes a la Cuenca Hidrográfica del Guadalquivir. Del resto de las cuencas españolas destacan las retiradas de placas o símbolos franquistas de Miño-Sil; en el embalse de Benagéber en la Confederación del Júcar; en las presas de Borbollón y Árrago en la Confederación del Tago, y en los embalses de Cenario y de Camarillas, en la Confederación Hidrográfica del Segura. El resto de confederaciones hidrográficas (Cantábrico, Duero y Guadiana) no reportan «ningún elemento retirado».

Solo resiste como símbolo de la época el Monumento a la Batalla del Ebro, en la Confederación Hidrográfica del Ebro, que autorizó su retirada con condiciones pues el conjunto tortosino

Se han eliminado, trasladado o cubierto menciones en las cuencas hidrográficas

se encuentra en el dominio público hidráulico, si bien el desmantelamiento previsto por el Gobierno catalán está suspendido por la Justicia.

Los datos aportados a través de Transparencia detallan las actuaciones en Benagéber, donde se demolieron «contrafuerte, escudo labrado y letras existentes en la cubierta del edificio de la presa (antes Embalse del Generalísimo)», con un coste de 6.369,44 euros; la eliminación de un escudo en la fachada de la oficina de la Confederación del Miño-Sil en Lugo, por importe de 2.671,24 euros; la mudanza de las placas de las presas de Borbollón y Árrago, que implicó el alquiler de un camión con cesta elevadora, con un coste total de 450 euros, para ser depositadas con vehículos de la CHT en el Archivo Histórico de la Presa de Rosarito, y la intervención en las placas de inauguración de los embalses del Cenario y Camarillas, que siguen en la misma ubicación, pero «se optó por cubrir las con otras» dando cuenta de la fecha de la puesta en servicio.

A juicio de Rocafort, es «injusto borrar el nombre de quien desarrolló los recursos hidráulicos de España, pues su nombre no es exaltación de alzamiento, guerra o represión, sino de la obra social que llevó a cabo el franquismo».

Opinión



Pablo Gómez

Salir a empatar frente a Sánchez

Si Pedro Sánchez fuera futbolista sería el clásico centrocampista marrullero, dominador de ese «otro fútbol» del que hablaba Luis Aragonés. Poco brillante en la técnica, sin ideas en la construcción del juego, nada generoso en los esfuerzos. Capaz, eso sí, de sacar de quicio al rival a base de piscinazos y zancadillas. Adornado por una buena imagen de cara a la Prensa y obsesionado por el deseo inagotable de aparecer en todas las portadas del día después de cada partido. Sin el talento que se le presupone a un deportista de élite, pero con la autoestima de quien se cree perpetuo candidato al Balón de Oro. Sin embargo, el Sánchez futbolista también podría ser el líder de un equipo al que no se debería dar por derrotado hasta que el árbitro pite el final. Porque, ante todo, es un superviviente.

Mal pronóstico tiene, por tanto, aquel que sale a empatar frente a Sánchez. Debería tenerlo claro el Partido Popular de cara a las elec-

El 28-M, un triunfo por la mínima no es buen resultado para el PP

ciones de mayo. Por eso llama la atención que la formación liderada por Feijóo deje entrever que las expectativas excesivamente altas podrían restar mérito a una victoria por la mínima. El contexto actual, con una coalición PSOE-Podemos en fase de colapso interno, sostenida con respiración asistida gracias al boca a boca del gompismo catalán y Bildu, obliga a los populares a firmar el 28-M una victoria por goleada. Si damos por descontado el triunfo de autor que protagonizará Ayuso en Madrid (también el de Murcia), cualquier resultado que no pase por recuperar el poder en Aragón, Comunidad Valenciana y Baleares y por conquistar Castilla-La Mancha y Extremadura será un fracaso para Génova. Para lograrlo, eso sí, hay que estar convencido. De lo contrario, todavía es factible que presenciemos una nueva resurrección del tipo que empezó todo escondiendo una urna detrás de una mampara en la calle Ferraz.

Arts

Life&Arts



cut-out forms, was commissioned by Nelson Rockefeller. Each marks a turn in Matisse's ideas about decorative possibilities and the equilibrium between voluptuousness and rigour. Usually read as transitional works, pointing to the radical 1940s-50s cut-outs, here they shine in their own right.

So do less definitive, unfamiliar pieces, amplifying our sense of the innovative, improvisatory flavour of this epoch. In "Black Dress and Purple Dress" (1938, from San Francisco), the double sketchy figures of Lydia are held between a relatively naturalistic succulent plant in the foreground and a background frieze of leaves abbreviated and enlarged into giant leaping green hearts. "Nymph and Red Faun" (1939, sold last year from Jacqueline Matisse's collection) is a dance of desire enacted by near-abstract arcing forms in saturated colour. In stylised manner, graphic energy and use of monochrome, it anticipates the famous collage "Blue Nude" of 1952. The classical subject of satyr and nymph, however, is one Matisse painted and Shchukin bought in 1908.

The Orangerie is also displaying the huge lush painting "Nymph in the Forest" (1935-42/43), in which trees beam down like shafts of light, intended as the cartoon for a tapestry decoration, it was never finished. The lack of resolution implies Matisse's struggle to balance decorative ornamentation within greater abstraction. It could not be shown in better context than at the Orangerie, home to Monet's luxuriant "Nymphéas", the supreme example of a French decorative cycle from the 1920s.

Matisse travelled the world, crossing the Atlantic, sailing the Pacific – a memory from his hotel window, the weightless "Papeete – Tahiti" (1935), is another highlight – but his framework

Usually read as transitional works, pointing to the radical cut-outs, here they shine in their own right

Pictures from a pivotal decade

Henri Matisse | An erudite Paris exhibition reveals how in the 1950s the artist emerged from a creative slump into his visionary late period. By Jackie Wullschläger

Matisse in the 1930s, it continues in the summer at Nice's Musée Matisse, which contributes the many preparatory oil works for "The Dance". At the heart of the show, these demonstrate the evolution of Matisse's efforts to intensify expression by simplifying forms, flattening space and concentrating pure colour in large monochrome areas.

The exhibition fascinates as the first ever to focus on Matisse in this decade, for its optimistic account of renewal by an artist in his sixties and for European audiences as a rare chance to encounter tremendous paintings acquired by Americans.

Among several pieces here from the Cone sisters' collection is "Large Reclining Nude" (1935), an angular, geometric figure in the reduced pink/blue tonality of the Barnes's "Dance", set within a rigid tiled checkerboard. Matisse's companion Lydia Delectorskaya posed for the nude, cut the painted gouache shapes with which he developed the composition and sent the Cones a score of photographs unravelling the picture's progress from realism to stylisation. Mesmerised, they bought it.

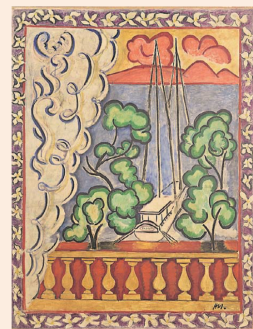
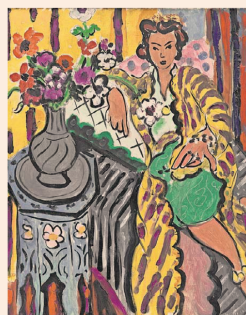
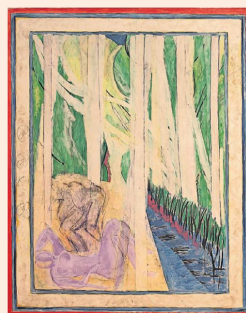
From Philadelphia comes "Yellow Odalisque" (1937), an experiment in fusing the model in purple and yellow dress with a lavishly patterned ground in the same colours. The following year, "The Song", the stunning mantelpiece decor featuring women as overlapping

For most of his life, Matisse, the modern embodiment of French values in painting – structure and harmony, sensuality and grace – was misunderstood at home and substantially supported by foreign collectors. Before the Russian Revolution, Sergei Shchukin took the lead; afterwards, the enlightened commitment of Sarah and Michael Stein from San Francisco, Etta and Carlisle Cone from Baltimore and Philadelphia's Albert Barnes was crucial.

Barnes was especially significant because his commission for the mural "The Dance" in 1930 ended the creative slump in which Matisse, then 60, found himself after years painting elegant women in small-scale interiors in Nice. His subsequent revitalisation and period of enthralling exploration is the subject of an erudite, beautiful show at the Musée de l'Orangerie in Paris. An abbreviated version of Philadelphia Museum's



Clockwise from main: "Large Reclining Nude" (1935); "Still Life with Sleeping Woman" (1940); "Nymph in the Forest" (1935-42/43); "Yellow Odalisque" (1937); Henri Matisse working on "The Dance" in his Nice studio in 1932; "Papeete – Tahiti" (1935)



was always French painting. Thus Philadelphia's disconcerting "Woman in Blue" (1937) is inspired by the monumentality of his work for Barnes, but looks closely at the classical artifice of Ingres' "Madame Molloisier". Matisse repeats Ingres' detail of one arm raised, with a finger pointing to the temple, and the other heavy with bracelets. Lydia is again Matisse's model; she sewed at his instruction the voluminous taffeta puffs and organza ruffles of the extraordinary outfit that encases her, also painted in a self-portrait standing – on a gold-scarlet throne, its curves echoing the skirt's bell shape. Haired by a mimosa crown, Lydia is no more a real woman than the drawings of her hanging on the wall, repeating her image. Does she decorate the space or is she decorated by it?

By 1940 the question is no longer asked: in the Cones' "Striped Robe, Fruit and Anemones" and Cleveland's "Interior with an Etruscan Vase", the model in striped gown is subsumed within whirling arabesques of foliage, still-life elements, even an undulating table; the sense of a portrait is left far behind.

Then in the show's last major painting, "Odalisque in a Black Armchair" (1942), modelled by Nézy Hamidé-Chawkat, a Turkish princess he met on the street in Nice and who reminded him of a figure in Ingres' "Turkish Bath", Matisse returns to the orientalist motif that had soled in the 1920s. But now he transforms it into a glorious assembly of pattern, colour, texture: Nézy's silk scarves, the designs on a Moorish screen, the arms of the chair and the curling legs of a table are all synthesised in continuous mellifluous lines. John Elderfield, curator of MoMA's 1992 Matisse retrospective, suggested of the pictures of this period that "the decorativeness and the very construction of a costume and of a painting are offered as analogous. What developed were groups of paintings showing his model in similar or different poses, costumes and settings: a sequence of themes and variations that gained in mystery and intensity as it unfolded."

It was essential for Matisse that this decorative unity, wrought from tension – all Matisse's models commented on the anxious mood in the studio – appeared easy. "I have always tried to hide my own efforts and wished my works to have the lightness and joyousness of springtime," he said. He achieved this throughout his career, but that he did so during the dark 1930s and wartime, and after his wife left him in 1939, is one of the miracles of 20th-century art.

It's marvellously unpacked here and, unsurprisingly, a very popular, crowded show. For anyone travelling specially, it is worth considering the iteration in Nice's airy galleries, close to where the pictures were made and sharing the Mediterranean light that suffuses them.

Musée de l'Orangerie, Paris, to May 29, musee-orangerie.fr, and then Musée Matisse, Nice, June 23-September 24, musee-matisse-nice.org

Imatges d'una dècada clau

Una exposició erudita de París revela com a la dècada de 1930 l'artista va sortir d'una caiguda creativa en el seu període visionari final.

Durant la major part de la seva vida, Matisse, l'encarnació moderna dels valors francesos en la pintura — estructura i harmonia, sensualitat i gràcia— va ser mal entès a casa i recolzat substancialment pels col·leccionistes estrangers. Abans de la revolució russa, Sergei Shchukin va prendre la iniciativa; després, el compromís il·lustrat de Sarah i Michael Stein de San Francisco, Etta i Claribel Cone de Baltimore i Albert Barnes de Filadèlfia va ser crucial.

Barnes va ser especialment significatiu perquè el seu encàrrec per al mural "The Dance" el 1930 va posar fi a la caiguda creativa en què Matisse, aleshores de 60 anys, es va trobar després d'anys pintant dones elegants en interiors a petita escala a Niça. La seva posterior revitalització i el seu període d'exploració apassionant és el tema d'un espectacle erudit i bonic al Musée de l'Orangerie de París. Una versió abreujada del Matisse del Museu de Filadèlfia a la dècada de 1930, continua a l'estiu al Musée Matisse de Niça, que aporta les nombroses obres preparatòries a l'oli per a "The Dance". Al cor de l'espectacle, aquests mostren l'evolució dels esforços de Matisse per intensificar l'expressió simplificant les formes, aplanant l'espai i concentrant el color pur en grans àrees monocromes.

L'exposició fascina com la primera que s'ha centrat en Matisse en aquesta dècada, pel seu relat optimista de la renovació d'un artista d'uns seixanta anys i per al públic europeu com una rara oportunitat de trobar-se amb grans pintures adquirides pels nord-americans.

Entre diverses peces de la col·lecció de les germanes Cone hi ha "Large Reclining Nude" (1935), una figura geomètrica angular en la tonalitat rosa/blau reduïda de la "Dance" de Barnes, situada dins d'un tauler d'escacs de rajoles rígides. La companya de Matisse, Lydia Delectorskaya, va posar per al nu, va tallar les formes de guaix pintades amb les quals va desenvolupar la composició i va enviar als Cones una vintena de fotografies que explicaven el progrés de la imatge des del realisme fins a l'estilització. Hipnotitzats, el van comprar.

De Filadèlfia arriba "Yellow Odalisque" (1937), un experiment per fusionar el model amb un vestit morat i groc amb un fons profusament estampat dels mateixos colors. L'any següent, Nelson Rockefeller va encarregar "The Song", la impressionant decoració de la xemeneia amb dones com a formes retallades superposades. Cadascun marca un gir en les idees de Matisse sobre les possibilitats decoratives i l'equilibri entre voluptuositat i rigor. Normalment es llegeixen com a obres de transició, que assenyalen els retalls radicals dels anys 40 i 50, aquí brillen per dret propi.

També ho fan amb peces menys definitives i desconegudes, que amplifiquen el nostre sentit del sabor innovador i improvisador d'aquesta època. A "Black Dress and Purple Dress" (1938, de San Francisco), les figures dobles de Lídia es troben entre una planta suculenta relativament naturalista en primer pla i un fris de fulles de fons abreujats i ampliat en cors verds que salten gegants.

"Nymph and Red Faun" (1939, venut l'any passat de la col·lecció de Jacqueline Matisse) és una dansa de desig representada per formes d'arc gairebé abstractes de color saturat. De manera estilitzada, energia gràfica i ús del monocrom, anticipa el famós collage "Blue Nude" de 1952. El tema clàssic del sàtir i la nimfa, però, és un que Matisse va pintar i Shchukin va comprar el 1908.

L'Orangerie també mostra l'enorme pintura exuberant "Nymph in the Forest" (1935-42/43), en què els arbres brillen com a llums; pensat com el dibuix animat per a la decoració d'un tapís, no es va acabar mai. La manca de resolució implica la lluita de Matisse per equilibrar l'ornamentació decorativa amb una major abstracció. No es podria mostrar en un millor context que a l'Orangerie, seu de les exuberants "Nymphéas" de Monet, el màxim exemple d'un cicle decoratiu francès dels anys vint.

Matisse va viatjar pel món, travessant l'Atlàntic, navegant pel Pacífic —un record de la finestra del seu hotel, l'ingràvid «Papeete — Tahiti» (1935), és un altre moment destacat—, però el seu marc sempre va ser la pintura francesa. Així, la desconcertant "Woman in Blue" (1937) de Filadèlfia s'inspira en la monumentalitat de la seva obra per a Barnes, però mira de prop l'artifici clàssic de "Madame Moitessier" d'Ingres: Matisse repeteix el detall d'Ingres d'un braç aixecat, amb un dit assenyalant el temple, i l'altre pesat amb polseres. La Lídia torna a ser la model de Matisse; va cosir seguint les seves instruccions els voluminosos bufons de tafetà i els volants d'organza de l'extraordinari vestit que l'envolta, col·locats dempeus —ni asseguts ni dempeus— sobre un tron escarlata daurat, amb les seves corbes fent ressò de la forma de campana de la faldilla. Aureolada per una corona de mimosa, Lídia no és més una dona real que els seus dibuixos penjats a la paret, repetint la seva imatge. Ella decora l'espai o l'adorna?

L'any 1940 ja no es fa la pregunta: a "Túnica a ratlles, fruites i anemones" de Cones i "Interior amb un gerro etrusc" de Cleveland, el model amb una bata de ratlles està subsumit dins d'arabescos giratoris de fullatge, elements de natura morta, fins i tot una taula ondulant; el sentit d'un retrat queda molt enrere.

A continuació, a l'últim quadre important de l'espectacle, "Odalisca en una butaca negra" (1942), modelat per Nézy HamidéChawkat, una princesa turca que va conèixer al carrer de Niça i que li va recordar una figura del "Bany turc" d'Ingres, Matisse torna al motiu orientalista que tant s'havia aturat als anys vint. Però ara el transforma en un conjunt gloriós de patró, color, textura: les bufandes de seda de Nézy, els dissenys d'una

pantalla morisca, els braços de la cadira i les cames enrotllades d'una taula es sintetitzen en contínues línies melliflues.

John Elderfield, comissari de la retrospectiva Matisse del MoMA de 1992, va suggerir de les imatges d'aquest període que "la decoració i la construcció mateixa d'un vestit i d'una pintura s'ofereixen com a anàlegs. El que es va desenvolupar van ser grups de pintures que mostraven el seu model en posicions, vestuari i escenaris semblants o diferents: una seqüència de temes i variacions que van anar guanyant en misteri i intensitat a mesura que es desenvolupava.

Per a Matisse era essencial que aquesta unitat decorativa, forjada a partir de la tensió —tots els models de Matisse comentaven l'ansietat de l'estudi— semblés fàcil. "Sempre he intentat amagar els meus propis esforços i he desitjat que les meves obres tinguessin la lleugeresa i l'alegria de la primavera", va dir. Això ho va aconseguir al llarg de la seva carrera, però que ho va fer durant els foscos anys 30 i la guerra, i després que la seva dona el deixés el 1939, és un dels miracles de l'art del segle XX.

Aquí està meravellosament desempaquetat i, no és sorprenent, un espectacle molt popular i multitudinari. Per a qualsevol persona que viatgi especialment, val la pena considerar la iteració a les galeries airejades de Niça, a prop d'on es van fer les imatges i compartint la llum mediterrània que les inunda.

<https://www.ft.com/content/4a5b1c3c-9e8c-4973-8fed-5bc9b0ec055a>



16 Abril, 2023

El Regne Unit confronta el seu passat colonial

Els empresaris estaven a favor de l'esclavitud, però la classe treballadora va assumir pèrdues econòmiques perquè s'abolís

Manchester, entre Lincoln i la confederació



PAUL ELLIS / AFP

L'estàtua a Manchester de l'antic primer ministre Robert Peel el 2020, quan la van voler retirar perquè el seu pare havia estat esclavista

RAFAEL RAMOS
 Manchester. Corresponsal

La monarquia britànica va donar suport des del principi a la Companyia de l'Àfrica en la seva explotació del continent, Carles II li va concedir els drets exclusius del tràfic d'esclaus negres, i molts d'ells eren marcats amb les lletres DOY, "propietat del duc de York". Anglaterra va ser la nació més esclavista de tot Europa.

Però la responsabilitat no va ser únicament dels reis i de la cort, sinó també dels empresaris i la classe mercantil de Liverpool i Manchester, *Cotonopolis*, la capital mundial del comerç del co-

tó que sortia de les plantacions del sud dels Estats Units. Sense esclaus, la revolució industrial hauria estat molt diferent, i el Regne Unit no hauria prosperat com ho va fer. Tampoc les seves classes obreres.

A l'Edward Square del centre de Manchester hi ha una estàtua d'Abraham Lincoln amb una inscripció en què hi diu "les penúries patides pels treballadors anglesos i de tot Europa" pel bloqueig naval que havia imposat per ofegar el Sud econòmicament, i lloa un "heroisme cristià sublim no sobrepasat en cap altra època i a cap altre país". Mentre que molts mercaders de la ciutat havien donat prioritat als seus interessos econòmics i donaven suport a la Confederació

durant la guerra civil dels Estats Units, una coalició d'abolicionistes, obrers i liberals van fer costat al president nord-americà en la seva croada per abolir l'esclavitud. Un episodi de solidaritat interracial com per estar-ne orgullós.

Gairebé un 90% del cotó creat a Alabama, Mississipi i Louisiana es venia a Manchester, es processava i convertia en teixits en cinc mil fàbriques tèxtils de Lancashire i posava menjar a les taules de les classes obreres. Però era un comerç que també fomentava l'esclavitud. "Els britànics són molt selectius amb la seva memòria històrica i pateixen una mena d'amnèsia quan els convé –va dir l'historiador Eric Williams, que va arribar a primer

ministre de Trinitat i Tobago. És com si gràcies a ells s'hagués abolit l'esclavitud, quan durant molt de temps van fer tot el possible perquè es mantingués, i tant rics com pobres se'n van beneficiar".

El racisme és present no només en la història sinó també en la literatura i el cinema britànics, des de les novel·les de Jane Eyre fins al musical *Mary Poppins*. "Una de les característiques essencials d'una nació –va escriure l'orientalista francès del segle XIX Ernest Renan– és que tots els seus individus tenen moltes coses en comú, i alhora oblidem junts moltes coses, seleccionem i filtrem els records com els convé, i creen una narrativa que nega la legitimitat als que la contradueixen". El 1951, un 60% dels angle-

sos no era capaç d'anomenar cap colònia de les moltes que hi havia a l'Àfrica, Àsia o el Carib, i veien tots els dies pintades de rosa als globus terraquís de l'època. Quan els Estats Units van entrar a la II Guerra Mundial, diversos ministres van demanar a Washington que no destaqués en aquest país soldats negres per "no ferir sensibilitats". Episodis com ara la tortura dels Mau Mau a Kènia, la brutalitat a l'Índia o la matança de Batang Kali a Malàisia han estat ignorats.

Els britànics, amb el seu sentit de superioritat moral, estan convençuts que no van ser ni de bon

A Lancashire hi havia unes 5.000 fàbriques tèxtils que sustentaven més de quatre milions de persones

tros tan "dolents" com els nord-americans pel que fa a la qüestió de l'esclavitud, i que la van abolir abans que ningú, cosa que no és certa. És una percepció que el diari *The Guardian* intenta canviar amb una sèrie que ha publicat sobre la responsabilitat de la monarquia, l'empresariat i el país en general. També la seva pròpia, perquè va ser fundada a Manchester el 1821 i la fortuna d'un dels seus propietaris, John Edward Taylor, procedia del cotó i tenia una plantació a Jamaica. Tot i que d'inspiració progressista i defensor de l'ampliació de l'educació als pobres i la representació parlamentària, els seus editorials d'aleshores van fer costat a la decisió del Govern de compensar els empresaris amb vint milions de lliures de l'època (una fortuna) per les pèrdues patides arran de l'abolició.

Els britànics, com tots, tenen una visió romàntica de la seva història. "Vam guanyar la Copa del Món del 1966", diuen, encara que no haguessin nascut. Però l'esclavitud no va ser cosa seva. Encara que al Manchester de la revolució industrial quatre milions de persones visquessin del cotó.●



BEGOÑA GÓMEZ URZAIZ
 Barcelona

Holocaust sí, exploració genital no. La setmana passada, una associació de famílies vinculades a l'extrema dreta dels Estats Units que es fa anomenar Moms for Liberty va vetar i va eliminar de la biblioteca de l'institut de secundària Vero Beach de Florida una versió còmic del *Diari d'Anna Frank*. "Creiem sens dubte que la Història veritable s'ha d'ensenyar, l'Holocaust i el diari. Però aquest llibre inclou una escena gràfica que no contribueix als temes educatius", va dir la portaveu, Jennifer Pippin. El grup, molt lligat al Partit Republicà, ha guanyat notorietat als EUA els últims mesos per la seva croada contra títols que purguen de les biblioteques escolars. En la se-

El 'Diari' d'Anna Frank no és un "cant a la vida", sinó un testimoni de la crueltat humana, opina Cynthia Ozick

va llista de llibres prohibits hi ha molts textos contemporanis, alguns que reflecteixen relacions LGTBQ, llibres amb missatge antiracista i també clàssics com *Escorxador-5* i novel·les d'èxit com *Gent normal*, de Sally Rooney.

L'escena del còmic, adaptat per Ari Folman, fill de dos supervivents dels camps de concentració, que va irritar aquestes autodenominades "mares per la llibertat" és una en què Frank escriu sobre la vegada que va voler besar una amiga seva i li va preguntar si podien ensenyar-se el cos nu l'una a l'altra. A més, explica que va sentir desig quan va veure estàtues nues en el seu llibre d'Història de l'Art. Les mares de Florida s'haurien sentit més còmodes amb la versió censurada del *Diari*, que és la que va circular en gairebé tots els idiomes fins que el 1986 una institució holandesa dedicada a la preservació de documents de la Segona Guerra Mundial es va encarregar de publicar una edició crítica restaurada del manuscrit original, en què va reinserir totes les parts que Otto Frank, el pare d'Anna i únic supervivent de les nou persones que es van amagar dos anys a l'annex a la seva oficina d'Amsterdam, va rebutjar i va censurar perquè creia que donaven una imatge distorsionada de la seva filla.

L'altra escena sexualment significativa, que milions de lectors de diferents generacions no van arribar a veure perquè se'ls va escamotejar, és una en què Anna explora els seus propis genitals i ho explica d'una manera molt transparent i natural. A més, el pare va eliminar altres fragments, que no van aflorar fins al



La doble censura sobre Anna Frank

Famílies dels EUA retiren de les aules una obra ja 'suavitzada' pel pare de l'autora

1999, quan un exdirector de l'Anne Frank Foundation els va mostrar i va assegurar que Frank els hi havia llegit abans de morir el 1980, que tenen a veure amb la relació de vegades tensa que tenien els pares i amb les crítiques que la nena fa de la seva mare. A Otto Frank no li va semblar just que la seva esposa, gasada a Auschwitz, passés a la posteritat com una mare irritada.

És important assenyalar que des del març del 1944, dos anys després de començar un diari que li van regalar pel seu dotzè ani-

versari, Anna Frank ja escriu pensant que la seva obra pot (i ha de) ser publicada o almenys llegida algun dia, i no només com un exercici de reflexió personal. Aquell mes, Anna i la resta dels que hi havia amagats a l'annex van escoltar a la ràdio com el ministre holandès d'Educació, Art i Ciència, Gerrit Bolkestein, exiliat a Londres, demanava als seus compatriotes que preservessin documents, diaris i cartes per crear un arxiu de l'ocupació nazi. Des d'aquell moment, l'adolescent de 14 anys comença a conce-

bre el seu diari com una obra literària. El 20 de maig del 1944 va escriure que havia començat a redreure pensant en futurs lectors, amplia algunes entrades i estandarditza el format, de manera que tots els fragments passen a estar encapçalats pel famós "estimada Kitty". S'ha especulat sobre si Kitty era una amiga seva, Kitty Egyedi (aquesta era la teoria que sostenia Otto Frank), o si, com afirmen els estudiosos, Kitty era un personatge fictici i un enginyós mecanisme narratiu per ordenar un manuscrit de gran valor

literari i testimonial.

"Si Anna Frank no hagués mort (...) probablement l'hauríem comptat entre altres noms cèlebres del segle XX, però potser sense un caire tan dramàtic com ara", argumenta l'escriptora Cynthia Ozick en un article aparegut a *The New Yorker* el 1997 que l'editorial Alpha Decay publica ara a Espanya en format de minilibre. Ozick no té cap dubte que, en cas d'haver sobreviscut, Frank s'hauria consolidat com el que ja era d'adolescent, una autora sòlida. "Va néixer per ser escriptora. Als 13 anys va sentir el seu poder. Als 15 estava en plena possessió del seu talent".

Resulta especialment oportú llegir ara aquest text d'Ozick, quan estem immersos en el debat sobre la integritat dels textos literaris, arran dels intents d'adaptar i modificar l'obra de Roald Dahl i Agatha Christie. Perquè pocs clàssics han estat tan grapejats com el *Diari d'Anna Frank*. "La seva història s'ha expurgat, distorsionat, truncat, traduït, reduït, i s'ha infantilitzat fins que ha acabat falsejada, cursilitzada i arrogantment negada", escriu Ozick, a qui irrita sobre manera que el que hauria de ser llegit, a parer



16 Abril, 2023



KOEN VAN WEEL / EFE

Testimoni

A l'esquerra, una exposició passada sobre Anna Frank al Museu Històric d'Amsterdam; a la dreta, manuscrit del 'Diari', i a baix, 'On és Anna Frank?' pel·lícula d'Ari Folman basada en el seu còmic.



EFE



AJH FILMS

seu, com un testimoni ombrívol d'un crim monumental (i molt concret, comès contra els jueus) s'hagi diluït sovint en un missatge bonista, un "cant a la vida" –s'indigna–, propietat d'"els nens del món".

Ozick es va encarregant d'indicar qui són els culpables d'aquesta tergiversació. El primer que asenyala és el mateix Otto Frank, un burgès alemany exiliat a Ho-

landa que "va créixer amb una necessitat social de complaure el seu entorn sense ofendre a ningú", i que després de la guerra va insistir a envoltar el diari de la seva filla en un missatge sobre la bondat de l'ésser humà. De fet, aquesta és la frase més citada del llibre, una frase que s'ha plasmat en medalletes, samarretes i llibretes. "Encara crec, malgrat tot, en la bondat de l'ésser humà".

Dues línies més a baix, va escriure una cosa molt més fosca: "Veig el món transformat lentament en un erm, sento cada cop més a prop el tro que un dia ens destruirà també a nosaltres". No s'equivocava. Amb prou feines tres setmanes més tard, els oficials nazis van descobrir les dues famílies jueves ocultes i Anna va ser enviada al camp de concentració de Westerbork.

Però no només Otto Frank va tergiversar l'obra prodigiosa de la seva filla. La traductora alemanya va substituir "alemanys" per "nazis" cada vegada que Anna Frank clama contra el poble ocupant i va lliurar una versió completament distorsionada que va circular durant dècades en aquesta llengua. I la resignificació final del diari va arribar amb l'adaptació a Broadway el 1952, que també va ser la que es portar després al cinema i va acabar de popularitzar l'obra. Per molt lliquat que hagi arribat al 2023 (Ozick arriba a desitjar que Miep Gies l'hagués cremat), el llibre d'Anna Frank continua conservant prou capacitat subversiva per ser censurat a Florida, molt lluny de l'amagatall d'Amsterdam on es va escriure.●

Contes i poemes: l'altra obra

■ *La casa del darrere*, que és el títol que Frank havia pensat per a la seva obra futura i també el primer títol original amb què es va publicar el *Diari* el 1947, no és l'únic que va escriure l'adolescent en la seva curta vida. Fa tot just uns mesos Plaza & Janés va publicar per primera vegada en espanyol unes *Obras completes* que inclouen 34 contes i diversos poemes. A més, portava un "quadern de frases bones" on recopilava fragments dels llibres que va poder llegir durant

els dos anys que va durar el captiveri. Frank fins i tot tenia un projecte de novel·la que havia batejat com *La vida de Cady*. La publicació del *Diari* a Espanya no va tenir lloc fins al 1955, vuit anys després que veïés la llum en holandès i tres anys més tard que es convertís en un fenomen editorial als Estats Units. La primera traducció va estar marcada per la censura franquista. Tot i això, la traducció catalana, que es va fer el 1959, ja era més fidel al text original.



21 Abril, 2023

Les restes de Primo de Rivera s'exhumaran dilluns que ve

REDACCIÓ Madrid

Les restes de Primo de Rivera, fundador de la Falange, seran traslladades dilluns vinent des del seu emplaçament a la basílica del Valle de Cuelgamuros (abans Valle de los Caídos) fins al cementiri madrileny de San Isidro, després que els seus familiars sol·licitessin l'exhumació i d'acord amb la nova llei de Memòria Democràtica.

L'operació va ser confirmada ahir pel ministre de Presidència, Félix Bolaños, que des de Barcelona va advertir que no se'n donaran més detalls "per raons de seguretat" i d'"intimitat de la família". El ministre sí que va valorar que l'exhumació suposa "un pas més en la resignificació de la vall" i en l'objectiu que "no s'homenatgi cap persona o ideologia que enalteixi la dictadura, tal com mana la llei de Memòria".

L'Ajuntament de San Lorenzo de El Escorial va aprovar el mes passat la llicència per retirar la llosa sepulcral, tal com havien sol·licitat els nebots de Primo de Rivera, per complir amb la voluntat de ser enterrat en un cementiri sagrat i amb el ritu catòlic.

La data triada per a la exhumació coincideix amb el dia en què es compliran 120 anys del naixement a Madrid del fundador de la Falange, afusellat per combatents republicans, durant la Guerra Civil, el 20 de novembre del 1936.●

Los restos de Primo de Rivera serán exhumados el lunes

El cuerpo del fundador de Falange saldrá del Valle de los Caídos

NATALIA JUNQUERA, **Madrid**

Los restos de José Antonio Primo de Rivera, fundador de Falange, serán exhumados el lunes en el Valle de Cuelgamuros, antes llamado de los Caídos. Tras meses de conversaciones con el Gobierno, la familia ha decidido llevarlos al cementerio madrileño de San Isidro en la fecha de su 120 aniversario. Al contrario que Franco, cuyo cuerpo fue trasladado en 2019, los expertos concluyeron que Primo de Rivera sí era víctima de la Guerra Civil y podía seguir en el templo, pero no en un lugar destacado. **PÁGINA 19**



21 Abril, 2023

Primo de Rivera será exhumado el lunes del Valle de los Caídos

El fundador de Falange será enterrado en el cementerio madrileño de San Isidro

NATALIA JUNQUERA, Madrid
El Gobierno ejecutará el lunes la exhumación de los restos de José Antonio Primo de Rivera, fundador de Falange enterrado en el Valle de Cuelgamuros, antes llamado de los Caídos, según adelantó *La Razón* y ha confirmado este diario. La fecha coincide con el 120º aniversario del nacimiento del líder falangista, el 24 de abril de 1903. Ya en 2010, el comité de expertos creado por el Ejecutivo de José Luis Rodríguez Zapatero propuso que fueran trasladados sus restos de la tumba donde se encontraban, en un lugar preeminente del monumento, junto al altar mayor, a una de las criptas o a otro lugar designado por la familia. Al contrario que Franco, cuyo traslado también recomendaron en su informe, los expertos establecieron que Primo de Rivera sí era una víctima de la Guerra Civil y podía permanecer en el mausoleo, aunque sin ocupar un lugar destacado. Tras meses de conversaciones con el Gobierno, la familia ha decidido llevar sus restos al cementerio madrileño de San Isidro, en lo que será el cuarto entierro del fundador de Falange. El ministro de la Presidencia y de Memoria Democrática, Félix Bolaños, aseguró ayer que este es "un paso más en la resignificación del Valle para que no se homenajee ni enaltezca allí a ninguna persona ni ideología que evoque a la dictadura".

José Antonio Primo de Rivera, hijo del dictador Miguel Primo de Rivera, fue detenido en su casa el 14 marzo de 1936, al igual que otros dirigentes de Falange. Dos días antes, el 12 de marzo, varios falangistas habían tiroteado en Madrid al catedrático de Derecho y socialista Luis Jiménez de Asúa, uno de los redactores de la Constitución de 1931. Él se salvó, pero en el atentado, como recuerdan los historiadores Julián Casanova y Carlos Gil Andrés en *Historia de España en el siglo XX*, murió su escolta. La Dirección General de Seguridad ordenó entonces la detención de la junta política y la directiva nacional de Falange. El juez decretó su procesamiento por asociación ilícita y ordenó su encarcelamiento. Primo de Rivera fue a parar a la cárcel Modelo de Madrid.

Después de trasladado a la prisión de Alicante, donde se encontraba cuando estalló la sublevación militar que dio inicio a la Guerra Civil. El 16 de noviembre de 1936 un tribunal lo interrogó sobre sus conexiones con los sublevados y la preparación del golpe. Primo de Rivera negó su participación en los hechos, pero el 18 de noviembre fue condenado a

Los expertos sí lo consideran una víctima de la Guerra Civil

La familia rechazó que los restos ocuparan otro lugar del mausoleo

Bolaños señala que es "un paso más en la resignificación" del monumento

muerte, y el 20 de noviembre, a los 33 años, fue fusilado. Su hermano Miguel fue condenado a cadena perpetua.

En esa época se produjeron varios intercambios de prisioneros, como el del propio Miguel Primo de Rivera, que fue canjeado por el hijo del general Miaja. Pero "la falta de cooperación de Franco garantizó que eso no ocurriera" en el caso del fundador de Falange, según el hispanista Paul Preston. El autor de *El holocausto español* explica en la biografía del dictador que "Franco necesitaba la Falange como mecanismo de movilización política de la población civil y como medio para crear cierta identificación con los ideales de los aliados alemanes e italianos. Sin embargo, si el carismático José Antonio Primo de Rivera hubiera aparecido por Salamanca, Franco nunca habría podido dominar ni manipular a la Falange como haría más tarde".

Pese a todo, tras el fusilamiento, "Franco aprovechó al máximo las oportunidades propagandísticas que se le presentaban, dispuesto a explotar la eterna ausencia del héroe, mientras en privado se alegraba de que no le incomodara con su presencia".

La noticia del fusilamiento llegó al cuartel general de Franco poco después de que ocurriera, y se publicó en la prensa republicana y en la francesa, pero, prosigue Preston, el anuncio de su muerte podría haber provocado que la jefatura de Falange se afanzara "en un momento en el que la propia posición de Franco estaba en vías de consolidación". Sabiendo que le habían fusilado, Franco le contó a Serrano Súñer, su cuñado y amigo íntimo de Primo de Rivera, que probablemente lo habían



Tumba de José Antonio Primo de Rivera, en la basílica del Valle de los Caídos. / INMA FLORES



Primo de Rivera, en la cárcel Modelo de Madrid, en una imagen del libro *Los papeles secretos de José Antonio*.

entregado a los rusos. "Mientras se orquestaba un culto a la personalidad de Franco para proclamarlo como heredero de José Antonio, el Caudillo expresaba en privado su aversión por el jefe falangista", afirma el hispanista.

El 20 de noviembre de 1939, tres años después de su ejecución por los republicanos, el fundador de Falange fue exhumado en Alicante y trasladado a El Escorial. Una procesión escoltó el cuerpo durante el trayecto, de 10 días.

"Las clases en escuelas y universidades eran interrumpidas para que maestros y profesores alzaran el brazo en el saludo fascista y gritaran: ¡José Antonio! ¡Presente!", relata Preston. En Madrid, los restos fueron recibidos por altos mandos de los tres ejércitos y representantes de la Alemania nazi y la Italia fascista. En el monasterio de San Lorenzo de El Escorial también había coronas de Hitler y Mussolini. Este fue el segundo entierro de Primo de Rivera.

En marzo de 1959, poco antes de inaugurar el monumento con el que pretendía inmortalizar su victoria, Franco se dirigió por carta a los hermanos de Primo de Rivera: "Terminada la grandiosa basílica del Valle de los Caídos, levantada para acoger a los héroes y mártires de nuestra Cruzada, se nos ofrece como el lugar más adecuado para que en ella reciban sepultura los restos de nuestro hermano José Antonio, en el lugar preferente que le corresponde entre nuestros gloriosos caídos". Pilar y Miguel Primo de Rivera contestaron al dictador: "Levantada, como decís, la basílica del Valle de los Caídos para acoger a los héroes y a los mártires de nuestra Cruzada, nos parece justo y nos honra vuestro designio de depositar en ella los restos mortales de nuestro hermano".

Una losa de 3.500 kilos

La tumba, bajo una losa de 3.500 kilos, idéntica a la que años después cubriría el féretro de Franco, se ubicó junto al altar mayor. Este fue su tercer entierro. Un año después, en 1960, durante una misa de homenaje, el falangista Román Alonso Urdiales gritó: "¡Franco traidor!". Fue condenado a 12 años de prisión.

El cuarto entierro de Primo de Rivera cumple el artículo 54.4 de la Ley de Memoria Democrática, que establece que en el Valle de Cuelgamuros solo podrán yacer "los restos mortales de personas fallecidas a consecuencia de la Guerra" y "se procederá a la reubicación de cualquier resto mortal que ocupe un lugar preeminente en el recinto". El traslado de los restos del fundador de Falange es otro hito en el proceso de resignificación del monumento tras la exhumación de Franco en octubre de 2019. Queda pendiente la entrega en los casos que sea posible, de los restos reclamados por familiares, la expulsión de la comunidad benedictina y la creación de un centro de interpretación en el recinto.



21 Abril, 2023

ANATOMÍA DE TWITTER / JOSÉ NICOLÁS

Selfis y posados en Auschwitz

Visité el memorial del campo de concentración de Auschwitz-Birkenau en noviembre de 2018. Era una mañana gélida. Recuerdo una frase del guía: “Tenéis frío, ¿verdad? Vosotros venís preparados con abrigo, pero imaginaos estar prácticamente desnudos, desnutridos y que os forzaran a trabajar aquí mientras hay un metro de nieve”. Nos estremecimos. Aunque lo que nos heló la sangre fue entrar en los barracones en los que hacían a los prisioneros, las mesas en las que los nazis hacían experimentos médicos o las cámaras de gas en las que asesinaron a miles de personas.

Ese mismo día vi que varios jóvenes se desenganchaban del grupo que los había llevado a visitar el antiguo campo de concentración. Posaban para hacerse fotografías en las vías del tren que construyeron los nazis para agilizar la expulsión y el traslado de más de un millón de personas a ese espacio. Cerca había un grupo encabezado por la bandera de Israel que, quizás, no vieron bien la frivolidad de un selfi en el lugar en el que masacraron a sus antepasados.

Lamentablemente, estas faltas de respeto a la memoria de quienes fueron ejecutados siguen de actualidad. Una de las imágenes más compartidas en Twitter estos días es una similar a la que

presencié: una mujer posando en un raíl de la vía de entrada al campo de Auschwitz mientras otra hacía equilibristas unos metros más allá. La compartió @MariaRMGBNews con el mensaje: “Hoy he tenido una de las experiencias más horribles de mi vida. Lamentablemente, no parecía que todo el mundo la encontrara tan conmovedora”. Sobre esto, la cuenta del memorial tuiteó: “Al venir al Museo Auschwitz, los visitantes deben tener en cuenta que están en el auténtico espacio del antiguo campo donde asesinaron a más de un millón de personas. Respeten su memoria”.

El turismo de masas hace que todo se banalice, que no pensemos en la historia y solo en tener una foto

Alguno podría decir que estas fotos son parte de las narrativas de las nuevas generaciones en internet, como se está viendo en los vídeos sobre la guerra en Ucrania, pero no: estos selfis sirven para demostrar que han estado allí, son una suerte de trofeo; mientras que los jóvenes ucranios que publican en TikTok relatan su situación en el conflicto y ayudan a conocer la realidad.

El artista israelí Shahak Shapira publicó hace unos años varios montajes de gente que se hacía

fotos posando frívolamente en el memorial del Holocausto de Berlín: pegaba la imagen de los turistas en fotografías de prisioneros o muertos en campos de concentración; denunció así que esos lugares son para respetar la memoria y no para hacerse fotos con las que rellenar un perfil de redes sociales. Aunque el Ayuntamiento de Berlín prohíbe subirse a los bloques y correr entre ellos, el arquitecto que lo diseñó predijo que la gente se haría fotos y haría pícnic junto a él. Acertó.

Algunos de los autores de los selfis retocados acabaron borrándolos. Esto lleva a pensar que es necesario reflexionar sobre lo que decimos en las redes: no sabemos qué repercusión van a tener nuestras publicaciones.

También cuando viajamos. El turismo de masas hace que todo se banalice, que no pensemos en la historia del monumento o del edificio que tenemos enfrente, que solo queramos tener una foto. Sucede en los memoriales del Holocausto o en lugares como Cuelgamuros, al que aún hoy acuden personas a hacerse un selfi en el mármol donde estuvo enterrado el dictador Francisco Franco. Este mausoleo, construido mayoritariamente por presos políticos, sigue siendo una iglesia y no un espacio de memoria que explique qué ocurrió allí. Quizá, cuando se explique, la gente deje de frivolarlo con sus selfis.

Una campanya reclama a Itàlia reparar els danys causats per l'aviació de Mussolini a Barcelona

La Lliure Associació Ítalo-Catalana Antifeixista (LAICA) insta la ciutadania a l'enviament massiu de correus electrònics al consolat italià de Barcelona i l'ambaixada de Madrid per exigir al govern de la neofeixista Giorgia Meloni que contribueixi econòmicament als plans de reconstrucció de l'antiga Escola del Mar de la Barceloneta, destruïda el 7 de gener de 1938 durant un bombardeig de l'Aviació Legionària italiana

“Silenciant el seu vol, encobrint-se sigil·losament en el púrpura capvespre, fugint després d'abandonar el seu carregament destructor”. Així descrivia La Vanguardia, en la seva edició de dimecres 12 de gener de 1938, el bombardeig de l'Aviació Legionària italiana sobre el barri de la Barceloneta cinc dies abans. Després del cop d'estat militar contra la República espanyola del 18 de juliol de 1936 i amb l'inici de la Guerra Civil, l'Aviació Legionària italiana va instal·lar la seva base d'operacions a l'illa de Mallorca. Des d'allí, en el període comprès entre el mes de febrer de 1937 i el 25 de gener de 1939 van efectuar 135.000 hores de vol i 5.318 operacions durant les quals van llançar més d'11.500 tones de bombes.

L'any més dur per les habitants de Barcelona va ser el 1938, que va arrencar amb l'esmentat bombardeig al barri mariner de la ciutat, la consegüent mort de set persones i la destrucció de l'Escola del Mar per l'esclat d'un projectil que va incendiar i calcinar l'estructura de fusta de l'edifici. L'artefacte incendiari va ser llençat des de l'aire pels avions italians Savoia-Marchetti S.M. 79, enviats pel dictador feixista italià Benito Mussolini per tal de donar suport a la sublevació nacionalcatòlica comandada per Francisco Franco. Ara, vuitanta-cinc anys després dels fets, una campanya liderada per la Lliure Associació Ítalo-Catalana Antifeixista (LAICA) exigeix a l'actual govern d'extrema dreta italià que repari els danys causats i contribueixi a la reconstrucció de l'escola projectada per l'Ajuntament de Barcelona.

“No cal insistir en la importància d'exigir reparacions per l'agressió feixista que va costar a aquest país guerra, mort, destrucció, quaranta anys de dictadura i quaranta més d'amnèsia i impunitat imposades, i de fer-ho justament en el moment en què, cent anys després de la 'marcia su Roma' Itàlia és de nou governada per l'extrema dreta”, afirma LAICA al seu portal web. Allà mateix, ofereixen un model de missiva titulada Que l'Estat italià pagui la reconstrucció de l'Escola del Mar per enviar al consolat italià de Barcelona i a l'ambaixada de Madrid. En el text, insten “les institucions de l'Estat italià a assumir, encara que sigui amb un retard injustificable, les seves responsabilitats pagant, com a compensació parcial dels danys de guerra causats per les tropes italianes, la reconstrucció de l'Escola del Mar”.

La campanya apareix en paral·lel a l'anunci que el passat mes de març va fer l'Ajuntament de Barcelona, confirmant els seus plans per reconstruir l'antiga Escola del Mar. Tanmateix, no es farà en el seu emplaçament originari al final del carrer Almirall Aixada, rebatejat ara fa dos anys com a Emília Llorca Martín en honor a l'activista veïnal de la Barceloneta traspassada l'any 2009. Segons van explicar l'alcalde Ada Colau i el tinent d'alcalde Jordi Martí, s'estan contemplant ubicacions com l'espigó final del carrer Marina i el final de la rambla del Poblenou. Sigui allà on sigui, el projecte contempla la creació d'un centre cultural referent en matèria de memòria històrica relacionada amb la Guerra Civil Espanyola i ja compta amb una partida municipal inicial de tres-cents mil euros.

L'escola original va ser fundada l'any 1922 pel pedagog Pere Vergés i per encàrrec de la Comissió de Cultura del consistori, seguint els corrents renovadors de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. La seva ubicació a la vora del mar estava pensada per acollir alumnes amb un estat de salut precari pels quals fos aconsellable una educació a l'aire lliure, però el seu èxit educatiu va fer que s'obris a altres centres de la ciutat per dur a terme diferents activitats. Amb la seva destrucció sota les bombes setze anys després de la inauguració, el projecte educatiu va ser traslladat a un indret provisional prop de la Font del Gat, a la muntanya de Montjuïc. Finalment, l'any 1948 es va estrenar la seva actual al barri del Guinardó, on continua la seva tasca pedagògica centenària basada en l'aprenentatge vivencial i participatiu, que no es veurà pas interrompuda per la creació del nou centre cultural i de memòria en una altra ubicació.

Bombarders, caces, hidros, de càrrega i de reconeixement, totes aquestes tipologies d'avions es van integrar a un cos específic feixista italià anomenat Aviació Legionària, sota les ordres de Mussolini i a petició

explícita del general Franco. A banda, alguns aparells es van entregar a l'aviació franquista elevant fins a vuit-cents la xifra total d'avions que el règim feixista italià va enviar als colpistes espanyols. Segons documenta el projecte Virtual Spanish Civil War (VSCW), liderat per set historiadores de reconeguda trajectòria acadèmica, els bombardejos de gener van ser el preàmbul dels viscuts del 16 al 18 de març de 1938, que han passat a la història com uns dels més brutals de la Guerra Civil. Tot això va succeir després dels bombardejos de Gernika del 26 d'abril de 1937 i abans dels duts a terme a Alacant i Granollers –entre d'altres– el maig de 1938.

Aquests atacs aeris de març del 38 sobre Barcelona van ser ordenats personalment per Mussolini al general italià Velardi i VSCW assegura que van consistir en dotze incursions en les quals es van llençar cinquanta tones de bombes que van provocar 979 víctimes mortals i aproximadament 1.500 persones ferides, a més de nombrosos danys materials i la destrucció total de 273 edificis. “La tàctica empleada va ser la de l'atac continuat amb l'objectiu de crear terror entre la població civil”, asseguren les estudioses. En tota la contesa bèl·lica, la capital catalana va ser atacada per l'aire més de quatre-centes vegades, en 240 operacions que van causar la mort de més de 2.750 persones, 7.000 ferides i la destrucció de 6.000 edificis, comptant els bombardejos des del mar perpetrats per vaixells de guerra.

“Amb el Tractat de París de 1947, la Itàlia republicana es va veure obligada a reconèixer-se deutora de tots els països atacats pel feixisme. En aquella seu, però, els pobles sotmesos a la dictadura franquista no estaven representats, ni els seus interessos posteriorment mai van ser defensats pel nou sistema polític espanyol”, afirma LAICA. Paradoxalment, qui va pagar una quantitat indeterminada de diners almenys fins als anys seixanta va ser l'Espanya franquista a Itàlia, pel deute contret per Franco amb Mussolini en concepte de l'ajuda militar rebuda. “La societat oprimida pel franquisme es va veure obligada a pagar les bombes que l'havien martiritzada. Un escarni cruel”, considera l'associació antifeixista italo-catalana.

No és la primera vegada que des de la societat civil es pren la iniciativa per reparar el dany causat per l'aviació feixista italiana. L'any 2013, l'entitat l'Altra Italia va impulsar una querella contra els pilots italians que van executar els bombardejos, perquè ja aleshores tots els seus comandaments eren morts. L'argument jurídic principal és que els atacs aeris eren il·legals segons el dret internacional, pel fet que no hi havia cap declaració de guerra entre l'estat atacant i l'atacat. Rolando d'Alessandro, un dels impulsors d'ambdues campanyes, confirma que el procediment penal encara es troba en fase d'instrucció deu anys després, a causa de diverses pròrrogues acceptades per la jutgessa. Així i tot, afirma que no confia en que vagi enlloc, ja que passada aquesta dècada, tots els pilots ja són morts.

No obstant això, d'Alessandro explica que van impulsar la campanya Bombes d'Impunitat “amb l'objectiu de portar la causa a un jutjat civil italià”. Això és degut al fet que l'any 2008 es va obrir una escletxa a Itàlia per reclamar justícia: una sentència va condemnar Alemanya al pagament de la compensació civil als familiars de les víctimes d'una massacre perpetrada per les tropes d'ocupació nazi a un poble de la Toscana l'any 1944. La resolució de la causa va assentar jurisprudència a Itàlia establint que els estats no tenien immunitat respecte dels crims de guerra que haguessin comès. Tot i això, Alemanya va impugnar la sentència al Tribunal de Justícia de la Unió Europea (TJUE) argumentant que ja havia pagat anteriorment el seu deute de guerra, extrem que va ser acceptat pel tribunal.

“A partir d'aquell moment, Itàlia va crear un fons com a estat per abonar les demandes dels afectats que reclamessin contra Alemanya”, segueix d'Alessandro. Ell assegura que “el deute és reclamable, a Itàlia hi ha una legislació que ho permet i, a més, és una eina política per trencar el relat dels dos bàndols on alemanys i italians eren comparses que ajudaven, quan la seva participació va possibilitar la victòria dels qui van guanyar”. Totes les accions que s'han impulsat busquen el reconeixement dels crims per part de l'Estat italià i que en demanés perdó, però l'activista d'origen italià destaca “no volem només un rescabament simbòlic, creiem que ha d'haver-hi una reparació substancial i ajustada al dret internacional”.

<https://directa.cat/una-campanya-reclama-a-italia-reparar-els-danys-causats-per-laviacio-feixista-a-barcelona-durant-la-guerra-civil/>

Culture

Museums returning silver lost to Nazis

Some German institutions have begun to give back cups, teapots and more

BY MILTON ESTEROW

It was noon on Nov. 10, 1938, when Nazi officers came to the door of William Bergman's Munich home, arrested him for being a Jew and shipped him off to the Dachau concentration camp, about a 30-minute drive away.

Also taken from the home that day was a 19th-century kiddush cup typically used to sanctify the Sabbath and Jewish holidays.

After five months, Bergman, a metallurgist, managed to escape the camp by bribing its guards. He went to England and Montreal, where he lived and worked until his death in 1986.

But the cup was not seen again by his family until this February, when his son, Steven Bergman, a retired sales executive in Maryland, received a package in the mail from a curator at a museum in Munich.

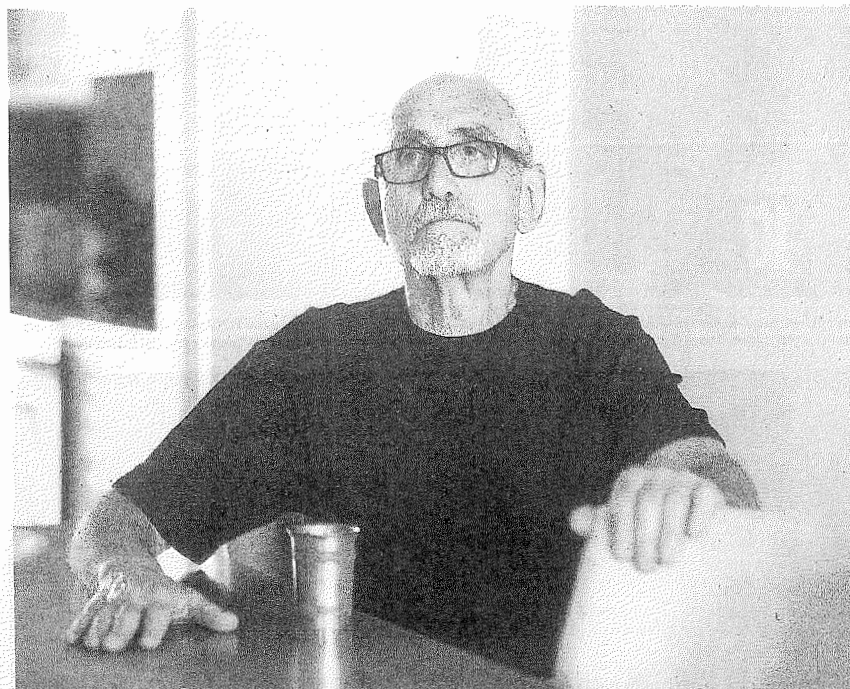
"One box was inside the other, all wrapped tightly with Styrofoam," Bergman said. "They could have shipped an egg and it would not have broken."

Inside was the kiddush cup, a searing reminder of a time when any precious metals owned by Jews became a target for seizure by the Nazis.

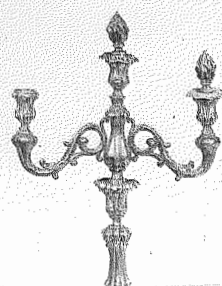
Much attention has been focused in recent decades on the widespread looting by the Nazis of fine art owned by Jewish families. Less discussed has been the pervasive theft of more prosaic valuables from Jews who did not own Courbet or Klimt — but did own items like silver kiddush cups that were confiscated or pawned for peanuts on orders from the Third Reich.

Now, several German museums with collections of such silver are quietly engaged in an effort to return them.

"I started looking for heirs of looted silver following an exhibition titled 'Silver for the Reich — Silver Objects From Jewish Property in the Bavarian National Museum,' which consisted of many of the 112 stolen items stored in



JARED SOARES FOR THE NEW YORK TIMES



BASTIAN KRACK FOR THE BAVARIAN NATIONAL MUSEUM

tion of the items' value, he said.

Last July, Weniger returned a partially gilded 300-year-old silver cup that had been stolen from Hermine Bernheimer in 1939. The cup was then donated by her heirs to the Jewish Museum in Göppingen, a city in southwestern Germany where she was born. Bernheimer died in the Theresienstadt concentration camp, about 50 miles north of Prague, in 1943.

"Hermine was my great-aunt," said Naomi Karp, a lawyer in Washington. "After I was told that the cup had been found, I learned I had about 30 relatives in the United States, Australia and Germany. I also learned that the cup was a baptismal cup. I have no idea how a Jewish family got a baptismal cup, but maybe it was a gift to them."

The experts involved in the restitution efforts describe it as close, painstaking work that often involves tracking down those pawnshop records.

In Stuttgart, Malena Alderete, a provenance researcher at the Württemberg



VIA NAOMI KARP

State Museum, said pawnshop files for Stuttgart show which person had to hand over what kind of objects. "But unfortunately," she said, "the objects are only vaguely described."

Alderete said that she worked closely with Katharina Hardt, a provenance researcher at the State Archives of Stuttgart. "Katharina and I are intensifying

our research," Alderete said. "We have started on five objects in the museum — two gold watches, a gold medal and two gold coins that the museum acquired in 1941 — and hope to gain new insights in the future."

Weniger said that he and Regina Prinz, a provenance researcher at the Munich City Museum, had found similar



JARED SOARES FOR THE NEW YORK TIMES



JARED SOARES FOR THE NEW YORK TIMES

Above left, Steven Bergman of Maryland. Top, his father, William Bergman, who was arrested for being a Jew in Munich in 1938, and above, the kiddush cup that was taken from him at the time. Far left, a candle holder seized by the Nazis during the same period. Left, Hermine Bernheimer, who died in the Theresienstadt concentration camp in 1943.

documents last July in the Munich City Archives that helped track down which family names are associated with silver items identified as problematic.

"The key to success in the search for

from 1939 to 1940. "These were inventoried on record cards, which gave a brief description of the objects and in many cases a photo," she said. "All but 474 were lost — we don't know how — during the later years of the war."

Now, she said, the museum is looking for clues that will help it return items to rightful heirs.

In cases where there are multiple heirs, some families have chosen to donate the item to a museum. Olga Maier's candlesticks, for example, stolen from her in 1939, were returned by Weniger last May and ultimately donated to the Jewish Museum in Munich, where Maier was born. She died in the Treblinka concentration camp in German-occupied Poland in 1942.

"Thirty-two relatives had to consent on the agreement," Weniger said, "15 in Israel, 11 in the United States, two in Germany, two in England, and one each in Canada and Denmark."

In Hamburg, a few years ago, the Museum of Arts and Crafts returned a kiddush cup dated 1757 to Michael Hayden, a leading geneticist who is a professor of medical genetics at the University of British Columbia in Vancouver, Canada.

Silke Reuther, a provenance researcher at that museum, said the cup, which depicts scenes from the biblical story of Jacob, belonged to Hayden's grandfather, Max Raphael Hahn, whose collection of 160 Judaica objects was stolen in 1939. Hahn is believed to have been killed by the Nazis in a forest in Latvia in 1942.

"My grandfather had once lived in Hamburg, and I found that the Hamburg museum had Judaica," Hayden said. "I saw some of their photographs, and one looked like my grandfather's cup. I contacted the museum, and when the cup was returned to me in 2018 I was overwhelmed. I felt deeply moved. It was a profound connection to my grandfather, who I never knew."

"The cup is kept in a safety deposit box in a Vancouver bank. It has been on exhibition in Vancouver and Cologne. We bring it out for occasions — Passover, all the Jewish festivals."

Weniger said that, although a lot of research has been conducted in Hamburg,

heirs," Weniger said, "is multiple databases and archives. Some cases take several years. Others take months, often many months. It took many months to find Steven Bergman. Our historian, Irene Krauss, started with sources in the Munich city archives and found that William Bergman emigrated from Munich to England. She then examined the central archives of Hesse and Baden-Württemberg, address books for Frankfurt, where members of the family lived for a while, and ancestry.com, where she found index cards that said he sailed to Canada.

"With findagrave.com, she found a photo of a slab for William Bergman with the inscription that he had children," he continued. "She looked for obituaries and found them through newspapers.com. Google and Facebook led her to Steven Bergman's wife and to him."

Bergman said that the cup the museum returned to him is in a cupboard in his home next to his mother's crystal goblets. He said he planned to lend the cup to the Montreal Holocaust Museum.

"You know, it's astounding," he said. "Every time I see the cup, it reminds me of my father."

Deborah Pomeranz, a provenance researcher at Berlin City Museum, said the institution acquired about 4,700 silver objects from a Berlin pawnshop

Berlin and other spots, institutions in many cities need to do much more.

"The number of restitutions is, sadly, still comparatively small," he said. "However, it turns out that our work itself and all the contacts — and even friendships — that result from it import much more to the descendants than the material repossession of the objects. Displaced during World War II all over the world, some relatives were not even aware of each other's existence."

Karp, who donated with her cousins their great-aunt's silver cup, agreed and read from the remarks she made during the museum's presentation ceremony.

"The handover of Aunt Hermine's cup is amazing in many ways," she said. "But it's also hopeful — a precious sentiment in today's disastrous world. Eighty-three years after German Jews were forced to turn over their objects of value to a totalitarian regime, a government employee, Matthias Weniger, put years of effort into finding Hermine's heirs."

"Cousins from around the world came together on a handful of computer screens to decide the cup's fitting home. A museum curator in my mother's hometown recognized how this little museum could keep the legacy of Göppingen's Jews alive by including it in the museum's permanent exhibition. The stars finally aligned."

Museus que retornen plata presa pels nazis

Algunes institucions alemanyes han començat a retornar tasses, teteres i més

Era el migdia del 10 de novembre de 1938, quan els oficials nazis van arribar a la porta de la casa de Munic de William Bergman, el van arrestar per ser jueu i el van enviar al camp de concentració de Dachau, a uns 30 minuts amb cotxe.

Aquell dia també es va treure de casa una copa de kiddush del segle XIX que s'utilitzava normalment per santificar el dissabte i les festes jueves.

Després de cinc mesos, Bergman, un metal·lúrgic, va aconseguir escapar del camp subornant els seus guàrdies. Va anar a Anglaterra i Mont-real, on va viure i treballar fins a la seva mort el 1986.

Però la seva família no va tornar a veure la copa fins aquest febrer, quan el seu fill, Steven Bergman, executiu de vendes jubilat a Maryland, va rebre un paquet per correu d'un conservador d'un museu de Munic.

"Una caixa estava dins de l'altra, tot ben embolicat amb escuma de poliestirè", va dir Bergman. "Podrien haver enviat un ou i no s'hauria trencat".

A dins hi havia la copa de kiddush, un recordatori abrasador d'una època en què els metalls preciosos propietat dels jueus es van convertir en un objectiu per a la confiscació dels nazis.

Durant les últimes dècades s'ha centrat molta atenció en el saqueig generalitzat per part dels nazis de belles arts propietat de famílies jueves. Menys s'ha discutit el robatori generalitzat d'objectes de valor més prosaics dels jueus que no posseïen Courbets ni Klimts, però posseïen articles com tasses de kiddush de plata que van ser confiscades o empenyades per cacauets per ordres del Tercer Reich.

Ara, diversos museus alemanys amb col·leccions d'aquesta plata es dediquen en silenci a un esforç decidit per retornar-los, sota una iniciativa iniciada els darrers anys.

"Vaig començar a buscar hereus de la plata saquejada després d'una exposició titulada 'Plata per al Reich: objectes de plata de propietat jueva al Museu Nacional de Baviera', que consistia en molts dels 112 objectes robats emmagatzemats al museu", va dir Matthias Weniger, un comissari i cap de recerca de procedència al Museu Nacional de Baviera de Munic, va dir en un correu electrònic. Des del 2019 ha ajudat a retornar un assortiment de tasses, canelobres, recipients d'espècies i teteres de plata a la família Bergman i una dotzena més als Estats Units, Anglaterra, Espanya, França i Israel.

Té previst retornar dues dotzenes d'articles més en els propers mesos a famílies d'Israel i de diverses ubicacions dels Estats Units, incloses Nova York i San Francisco.

La recerca d'hereus que tinguin reclamacions sobre els objectes de plata també està en marxa en museus i arxius addicionals de Munic, Stuttgart, Berlín i Hamburg.

Les desamortitzacions i les vendes forçoses de joies, plata i or van ser coordinades pel Tercer Reich amb la intenció de recaptar capital. El 1939, per exemple, els nazis van exigir als jueus que entreguessin joies, or, plata i altres objectes a 66 cases d'empenyorament a Alemanya.

"La major part de la plata robada va passar de les cases d'empenyorament a empreses especialitzades en la fusió de plata", va dir Weniger. "Només a Munic es van registrar unes 10 tones de joies i metalls preciosos. Els museus van adquirir milers de peces. A les famílies se'ls va enviar una quantitat designada, principalment mitjançant transferència bancària i sovint un any després".

El juliol passat, Weniger va retornar una copa de plata de 300 anys d'antiguitat parcialment daurada que havia estat robada a Hermine Bernheimer el 1939. Aleshores, els seus hereus van donar la copa al Museu Jueu de Göppingen, una ciutat del sud-oest d'Alemanya on va néixer. Bernheimer va morir al camp de concentració de Theresienstadt, a uns 50 quilòmetres al nord de Praga, el 1943.

Els preus pagats sovint eren només una fracció del seu valor, va dir.

El juliol passat, Weniger va retornar una copa de plata de 300 anys d'antiguitat parcialment daurada que havia estat robada a Hermine Bernheimer el 1939. Aleshores, els seus hereus van donar la copa al Museu Jueu de Göppingen, una ciutat del sud-oest d'Alemanya on va néixer. Bernheimer va morir al camp de concentració de Theresienstadt, a uns 50 quilòmetres al nord de Praga, el 1943.

"L'Hermine era la meva tia àvia", va dir Naomi Karp, advocada de Washington, D.C. "Després que em van dir que s'havia trobat la tassa, vaig saber que tenia uns 30 familiars als Estats Units, Austràlia i Alemanya. També vaig saber que la copa era una copa de baptisme. No tinc ni idea de com una família jueva va aconseguir una copa de baptisme, però potser va ser un regal per a ells".

Els experts implicats en els esforços de restitució el descriuen com un treball proper i minuciós que sovint implica el seguiment d'aquests registres de casa d'empenyorament.

A Stuttgart, Malena Alderete, investigadora de procedència del Museu Estatal de Württemberg, va dir que els fitxers d'empenyorament per a Stuttgart mostren quina persona havia de lliurar quin tipus d'objectes.

"Però malauradament", va dir, "els objectes només es descriuen vagament".

Alderete va dir que va treballar estretament amb Katharina Hardt, investigadora de procedència dels Arxius Estatals de Stuttgart. "La Katharina i jo estem intensificant la nostra investigació", va dir Alderete. "Hem començat amb cinc objectes al museu: dos rellotges d'or, una medalla d'or i dues monedes d'or que el museu va adquirir el 1941, i esperem obtenir noves idees en el futur".

Weniger va dir que ell i Regina Prinz, investigadora de procedència del Museu de la Ciutat de Munic, havien trobat documents similars el juliol passat als Arxius de la Ciutat de Munic que van ajudar a localitzar quins noms de família estan associats amb articles de plata que s'han identificat com a problemàtics.

"La clau de l'èxit en la recerca d'hereus", va dir Weniger, "són múltiples bases de dades i arxius. Alguns casos triguen diversos anys. Altres triguen mesos, sovint molts mesos. Va trigar molts mesos a trobar Steven Bergman. La nostra historiadora, Irene Krauss, va començar amb fonts dels arxius de la ciutat de Munic i va trobar que William Bergman va emigrar de Munic a Anglaterra. Després va examinar els arxius centrals de Hesse i Baden-Württemberg, les llibretes d'adreces de Frankfurt, on els membres de la família van viure durant un temps, i ancestry.com, on va trobar fitxes que deien que va navegar cap al Canadà. "Amb findagrave.com, va trobar una foto d'una llosa per a William Bergman amb la inscripció que tenia fills", va continuar. "Va buscar obituaris i els va trobar a newspapers.com. Google i Facebook la van portar a la dona de Steven Bergman i a ell".

Bergman va dir que la tassa que el museu li va retornar es troba ara en un armari de casa seva al costat de les copes de cristall de la seva mare. Va dir que té previst cedir la copa al Museu de l'Holocaust de Montreal. "Ja saps, és sorprenent", va dir. "Cada cop que veig la copa, em recorda al meu pare".

Deborah Pomeranz, investigadora de procedència del Museu de la Ciutat de Berlín, va dir que va adquirir uns 4.700 objectes de plata d'una casa d'empenyorament de Berlín entre 1939 i 1940. "Aquests van ser inventariats en targetes de registre que donaven una breu descripció dels objectes i, en molts casos, una foto". ella va dir. "Tots menys 474 es van perdre, no sabem com, durant els últims anys de la guerra".

Ara, va dir, estan buscant pistes que els ajudin a tornar els objectes als hereus legítims.

En els casos en què hi ha múltiples hereus, algunes famílies han optat per donar l'objecte a un museu. Els canelobres d'Olga Maier, per exemple, que li van robar el 1939, van ser retornats per Weniger el maig passat i, finalment, donats al Museu Jueu de Munic, on va néixer Maier. Va morir al camp de concentració de Treblinka a la Polònia ocupada pels alemanys el 1942.

"Amb findagrave.com, va trobar una foto d'una llosa per a William Bergman amb la inscripció que tenia fills", va continuar. "Va buscar obituaris i els va trobar a newspapers.com. Google i Facebook la van portar a la dona de Steven Bergman i a ell".

Bergman va dir que la tassa que el museu li va retornar es troba ara en un armari de casa seva al costat de les copes de cristall de la seva mare. Va dir que té previst cedir la copa al Museu de l'Holocaust de Montreal. "Ja saps, és sorprenent", va dir. "Cada cop que veig la copa, em recorda al meu pare".

Deborah Pomeranz, investigadora de procedència del Museu de la Ciutat de Berlín, va dir que va adquirir uns 4.700 objectes de plata d'una casa d'empenyorament de Berlín entre 1939 i 1940. "Aquests van ser inventariats en targetes de registre que donaven una breu descripció dels objectes i, en molts casos, una foto". ella va dir. "Tots menys 474 es van perdre, no sabem com, durant els últims anys de la guerra".

Ara, va dir, estan buscant pistes que els ajudin a tornar els objectes als hereus legítims.

En els casos en què hi ha múltiples hereus, algunes famílies han optat per donar l'objecte a un museu. Els canelobres d'Olga Maier, per exemple, que li van robar el 1939, van ser retornats per Weniger el maig passat i, finalment, donats al Museu Jueu de Munic, on va néixer Maier. Va morir al camp de concentració de Treblinka a la Polònia ocupada pels alemanys el 1942.

"El nombre de restitucions, malauradament, encara és relativament petit", va dir. "No obstant això, resulta que el nostre propi treball i tots els contactes —i fins i tot les amistats— que en resulten importen molt més als descendents que la recuperació material dels objectes. Desplaçats durant la Segona Guerra Mundial a tot el món, alguns familiars ni tan sols eren conscients de l'existència dels altres".

Karp, que va donar amb els seus cosins la copa de plata de la seva tia àvia, va acceptar i va llegir els comentaris que va fer durant la cerimònia de presentació del museu.

"El lliurament de la tassa de la tia Hermine és sorprenent en molts aspectes", va dir. "Però també és esperançador: un sentiment preciós en el món desastrós actual. Vuitanta-tres anys després que els jueus alemanys es veiessin obligats a lliurar els seus objectes de valor a un règim totalitari, un empleat del govern, Matthias Weniger, va dedicar anys a trobar els hereus d'Hermine.

"Els cosins d'arreu del món es van reunir en un grapat de pantalles d'ordinador per decidir la casa adequada per a la copa. Un conservador del museu a la ciutat natal de la meva mare va reconèixer com aquest petit museu podia mantenir viu el llegat dels jueus de Göppingen inclòs-lo a l'exposició permanent del museu. Les estrelles finalment es van alinear".

<https://www.nytimes.com/2023/04/10/arts/germany-museums-silver.html>

▼ A protest for the disappeared outside La Moneda - the presidential palace - in Santiago. Left: Susana Barra wears an image of her sister



'A moral duty'

Chile steps up efforts to find the victims of Pinochet's rule

Charis McGowan
Santiago

Susana Barra's home in a quiet suburb of Santiago, Chile, is only a few miles from the site of the former notorious Simón Bolívar death camp, which was operated by the secret police during the Pinochet dictatorship. Barra was eight years old when her 23-year-old sister, Jenny, was taken there in 1977, never to be seen again.

"No one left alive," said Barra, who wears a picture of Jenny on her chest - a symbolic gesture adopted by families still searching for relatives who disappeared during the dictatorship.

This September will mark the 50th anniversary of Augusto Pinochet's bloody coup, which overthrew Chile's democratically elected government. During the 17-year regime that followed, an estimated 40,000 people were tortured and more than 3,000 killed. Only 310 of the forcibly disappeared have been identified and estimates for those still missing range from 1,109 to 1,469.



◀ Memorials to people forcibly disappeared during Chile's 1973-90 dictatorship in Santiago general cemetery

PHOTOGRAPHS:
MARTIN BERNETTI/
AFP/GETTY IMAGES

This March, Chile's president, Gabriel Boric, announced a new plan to find the missing, part of his government's electoral pledge to address human rights violations committed during the dictatorship.

"We have a moral duty to never stop looking," he said on a visit to a memorial site in the north of Chile, where the bodies of 20 victims were unearthed in 1990. The national search plan is the first time in Chile's democratic history that a government has backed a permanent search effort. A monumental task lies ahead:

during the regime, political prisoners were abducted and executed throughout the country, from the northern desert to the forests of the south. More than 100 were taken in helicopters and cast - still alive - into the sea.

The national search plan also aims to bring justice to the families affected by Pinochet's atrocities. "It's about finding out the circumstances people were detained and how they were forcibly disappeared," Luis Cordero Vega, the justice and human rights minister, said.

One of the first steps will be to consolidate the information gathered so far. According to supreme court data from December 2022, 1,482 first instance criminal cases are currently in process against ex-agents of the state, while 146 are pending. But there is no central state body to cross-reference information from the plethora of dictatorship-era cases. This had hindered families' efforts to find the truth.

"The state of Chile has not done this work, which has systematically been carried on the shoulders of the families," said Cordero Vega.

Pinochet himself died in 2006, never having faced justice, despite his arrest in London in 1998. He spent a year and half under house arrest and was eventually freed on "humanitarian grounds". He died with more than 300 pending cases against him.

The situation is starkly different to that in Argentina, which swiftly prosecuted the generals who led the 1976-83 military dictatorship. In Chile, former Pinochet agents enjoyed years of freedom during the early democratic years. When they eventually faced trial, many were given reduced sentences.

This year, Cordero Vega has convened meetings with family-led organisations to fine-tune the search initiative. The final plan will be published in May.

"This has been the only government that has the guts to say they'll search for our families," said Gaby Rivera, the president of the Association of Relatives of the Detained-Disappeared (AFDD). She applauded the search plan, but is worried the state will not fulfil its ambitions. The AFDD stresses the need to demand active participation from Chile's tight-lipped armed forces and reform the Legal Medical Service, SML, which is tasked with forensic testing.

Meanwhile, Barra continues to push for justice. In 2001, former agents of Pinochet's secret police revealed that Jenny's body was taken, with dozens of others, to an abandoned mine outside Santiago, where they were incinerated.

"All they found of her was a small bone fragment," said Barra. The criminal case against Jenny Barra's murderers is still open. Barra gently touches the picture pinned to her chest. "She was marvellous. She taught me to read, play guitar. She was soft. She was good."

"Un deure moral" Xile intensifica els esforços per trobar les víctimes de les regles de Pinochet

La casa de Susana Barra en un suburbi tranquil de Santiago, Xile, es troba a només unes poques milles del lloc de l'antic camp d'extermini Simón Bolívar, que va ser operat per la policia secreta durant la dictadura de Pinochet. La Susana tenia vuit anys quan la seva germana de 23, Jenny, la van portar allà l'any 1977, sense tornar-la a veure mai més.

"No ha quedat ningú amb vida", va dir Susana Barra, que porta una imatge granulosa en blanc i negre de Jenny clavada al pit, un gest simbòlic adoptat per famílies que encara busquen familiars desapareguts durant la dictadura de Pinochet.

Aquest setembre es farà el 50è aniversari del sagnant cop d'estat d'Augusto Pinochet que va enderrocar el govern de Xile elegit democràticament. Durant el règim de 17 anys que va seguir, s'estima que 40.000 persones van ser torturades i més de 3.000 van ser assassinades. Només s'han identificat 310 dels desapareguts per la força i les estimacions per als desapareguts oscil·len entre el 1109 i el 1469.

Aquest març, el president de Xile, Gabriel Boric, va anunciar la posada en marxa d'un nou pla per trobar els desapareguts, que forma part del compromís electoral del seu govern per abordar les violacions dels drets humans comeses durant la dictadura.

"Tenim el deure moral de no deixar de mirar mai", va dir en una visita a un lloc commemoratiu al nord de Xile, on es van descobrir els cossos de 20 víctimes de la campanya assassina de Pinochet el 1990.

El Pla Nacional de Cerca és la primera vegada a la història democràtica de Xile que un govern dona suport a un esforç permanent de recerca de persones desaparegudes per la força.

Hi ha una tasca monumental per davant: durant el règim, presos polítics van ser segrestats i executats a tot el país: des del vast desert del nord, fins als densos boscos del sud. Més d'un centenar van ser transportats en helicòpters i llançats -encara vius- al mar.

El Pla Nacional de Cerca no només pretén trobar i identificar els desapareguts per la força, sinó també fer justícia a les famílies afectades per les atrocitats de Pinochet.

"Es tracta d'esbrinar les circumstàncies en què es van detenir les persones i com van ser desaparegudes per la força", va dir Luis Cordero Vega, ministre de Justícia i Drets Humans.

Un dels primers passos serà consolidar la informació recollida fins ara. Segons les dades més recents del Tribunal Suprem de desembre de 2022, actualment s'estan tramitant 1.482 causes penals de primera instància contra exagents de l'Estat, mentre que 146 estan pendents.

Però no hi ha cap organisme estatal central per crear la informació de la gran quantitat de casos de l'època de la dictadura passats i presents. Això havia provocat retards i ineficiències, que van dificultar els esforços de les famílies per trobar la veritat.

"L'estat de Xile no ha fet aquesta feina que s'ha portat sistemàticament a les espatlles de les famílies", va dir Cordero Vega.

El mateix Pinochet va morir l'any 2006, sense haver-se enfrontat mai a la justícia, malgrat la seva detenció a Londres el 1998. Va passar un any i mig sota arrest domiciliari -durant el qual Margaret Thatcher li va enviar un obsequi de whisky escocès single malt- i finalment va ser alliberat per "afectes humanitaris". motius". Va morir amb més de 300 càrrecs pendents contra ell.

La situació marca una gran diferència amb la veïna Argentina, que va processar ràpidament els generals que van liderar la dictadura militar de 1976-1983.

El judici de 1985, que és el tema de la pel·lícula nominada a l'Oscar Argentina 1985, va veure els comandants superiors Jorge Videla i Emilio Massera condemnats a cadena perpètua, i diversos altres oficials d'alt rang van rebre llargues penes de presó. Des de llavors, uns 1.000 antics oficials han estat condemnats per violacions dels drets humans sota el govern militar.

En canvi, a Xile, els antics agents de Pinochet van gaudir d'anys de llibertat durant els primers anys democràtics. Quan finalment es van enfrontar al judici, molts van rebre condemnes reduïdes en còmodes instal·lacions de la presó, amb casos de llibertat condicional el cap de setmana i arrest domiciliari.

"[Els governs democràtics de Xile] han tardat molt a aplicar justícia als crims ocorreguts durant la dictadura", va dir Consuelo Contreras Largo, directora de l'Institut Nacional de Drets Humans. "Pocs judicis han donat lloc a sentències en comparació amb la magnitud de les violacions dels drets humans".

Enguany, Cordero Vega ha convocat reunions amb organitzacions familiars per afinar la nova iniciativa de cerca. El pla definitiu es publicarà al maig, amb la inducció formal prevista per a l'agost.

"Aquest ha estat l'únic govern que té el valor de dir que buscaran les nostres famílies", va dir Gaby Rivera, presidenta de l'Associació de Familiars de Detinguts-Desapareguts (AFDD). Ella va aplaudir les iniciatives del pla de recerca, però continua desconfiant que l'estat no compleixi les seves ambicions.

L'AFDD subratlla la necessitat d'exigir la participació activa de les forces armades de Xile i reformar el Servei Mèdic Legal, SML, que s'encarrega de les proves forenses.

L'SML ha estat acusat d'una sèrie d'errors greus, inclòs el mal maneig de 89 caixes de proves de l'època de la dictadura, incloses restes humanes no identificades.

Al febrer, una investigació va revelar que les caixes van ser deixades descuidadament en un soterrani humit de la universitat durant dues dècades, on van ser danyades per l'aigua i la floridura. L'SML els va traslladar el 2019, però encara no han realitzat treballs forenses pendents.

"Aquestes són les restes de la nostra família i es van oblidar", va dir Rivera.

Cordero Vega va qualificar aquesta negligència d'"imperdonable" i es va comprometre a que l'administració de Boric complirà els objectius i els terminis del pla de recerca, i treballarà al costat de les famílies per garantir accions concretes. "No és només un compromís ètic. Requereix una execució efectiva per part de l'estat".

Mentrestant, Susana Barra continua impulsant la justícia i espera que el Pla Nacional de Recerca catalitzi els esforços per tancar el cas de la seva germana.

L'any 2001, antics agents de la policia secreta de Pinochet van revelar que el cos de Jenny Barra va ser traslladat, amb desenes d'altres, a una mina abandonada als afores de Santiago, on van ser incinerats.

"Tot el que van trobar d'ella va ser un petit fragment d'os", va dir la Susana. El cas penal contra els assassins de Jenny Barra encara està obert.

Susana Barra toca suaument la imatge fixada al pit mentre descriu la seva germana. "Ella va ser meravellosa. Ella em va ensenyar a llegir, tocar la guitarra. Era suau. Ella era bona."

<https://www.theguardian.com/world/2023/apr/17/chile-families-search-disappeared-pinochet>

OPINIÓ



PERIODISTA

“Hi ha poquíssimes revolucions sense sang”

Jordi Panyella
BARCELONA

Encara amb la veu tocada després d’haver participat en la bullanga del Barça i la seva afició contra el Real Madrid a l’estadi –victòria i quasi una lliga–, Andreu Farràs (Barcelona, 1959) acudeix a la cita amb El Punt Avui per afrontar aquesta entrevista en què parla d’un altre tipus de bullangues.

Amb qui parlo, amb un periodista o un historiador?

Soc un periodista aficionat a la història, que ha fet una llicenciatura d’història. Els meus ingressos professionals han estat com a periodista, però sempre m’ha interessat molt la història i sobretot el segle XIX i XX, la història contemporània.

Utilitza el periodisme com a tècnica per explicar la història.

El periodisme m’ha ajudat a explicar una història divulgativa. És un llibre de divulgació històrica, que penso que interessa, d’investigació històrica, perquè has d’haver investigat. Per cert, la paraula *història* vol dir, en el seu origen etimològic grec, investigació i informació.

I l’interès per investigar la Barcelona rebel, d’on li ve?

Quan vaig fer el llibre sobre els Güell, la idea em va venir d’un bon dia que vam anar amb uns amics a veure la Colònia Güell i de pensar “qui eren els Güell?” I a partir d’aquí vaig començar a indagar. Doncs arran dels fets del 2017 i del 2019, amb la sentència, llambordes cap amunt, barricades, contenidors cremant, ferits, i moltes pintades, una de les quals era: “Barcelona torna a ser la rosa de foc!”

Aquesta pintada el va fer reflexionar?

Sí, em va cridar l’atenció, perquè és una frase poètica, èpica, romàntica. Feia poc hi havia hagut una exposició molt bona al Museu d’Història de Catalunya sobre la vaga de la Canadenca del 1919. Ho vaig barrejar tot al cap fins a dir Barcelona sempre ha estat una ciutat de revol-

tes! Vaig començar a mirar-ho fins a situar les primeres bullangues el 1835.

El que es va inventar això de “la rosa de foc” va fer fortuna. Quin és l’origen?

Jo he esbrinat que amb motiu de la Setmana Tràgica, un redactor de la publicació anarquista *Tierra y Libertad*, Antonio Loredo, des de la presó, va escriure una cosa així com “sempre recordarem Barcelona com la rosa de foc i així la cantarem els poetes”. A partir d’aquí la historiografia ha fet seva la frase, tot i que Josep Maria Muñoz, director de *L’Avenç*, va fer una recerca i diu que això de “la rosa de foc” no ho troba fins al 1929.

El procés d’infantament d’aquest terme sembla el mateix que ha passat amb la idea de “l’oasi català”, després que vostè publicqués un llibre amb aquest títol amb Pere Culler.

Sí, el que passa és que la denominació de “l’oasi català” que neix d’aquesta bona entesa de famílies de tapar-se les vergonyes, els uns als altres, ja apareix als diaris durant la República per comparar el clima que hi havia aquí amb el de violència arreu d’Espanya. I curiosament, tot i ser Barcelona la ciutat de les bombes, en aquells temps convulsos de la República aquí hi havia més tranquil·litat.

L’assalt al call jueu de Barcelona, al segle XIV, o el Corpus de Sang, del 1640, no són bullangues?

No era la intenció, de la mateixa manera que he tancat el llibre el 1987 i hauria pogut continuar amb algunes coses que hi va haver durant la dictadura i Transició. Hi va haver molta repressió, però va ser diferent perquè les manifestacions i protestes queden prohibides i ja no hi ha aquelles matances que hi va haver.

Anem al segle XIX, on comença tot. Hi van passar moltes coses i poc conegudes. Defineixi-me’l.

És un temps de molts canvis. Començant per la part econòmica, que va ser la revolució industrial a Catalunya i el País Basc, mentre que a la resta de l’Estat una resistència molt gran a incorporar-s’hi. Això s’explica pel fet que les classes conservadores, l’establishment, creien que

la revolució industrial portava, també, la revolució social i la pèrdua dels seus privilegis.

És un segle carregat de violència, amb una guerra rere l’altra...

Tres guerres carlines hi va haver en el període que he estudiat. I si parlem de repressió encara són més bèsties.

Les guerres carlines eren guerres civils i sembla que a vegades no es té clar la dimensió d’aquells conflictes bèl·lics.

No vull dir-ho molt fort, però eren guerres de baixa intensitat, en el sentit que eren guerres de guerrilles, assalts, setges en determinades ciutats. No eren guerres en què s’ocupés tot un territori, com ha passat en altres conflictes.

Aquest constant clima bèl·lic impregna la societat de violència?

Ho explico al llibre que moltes roses de foc, moltes bullangues, són causades pel malestar que crea entre les classes populars els privilegis dels absolutistes. Per exemple, la bullanga del 1835 i posteriors venen per l’odi de les classes populars als drets del règim absolutista que tenen, sobretot el clergat. Van rebre els ordes religiosos, els que tenen monestirs i convents, no els rectors de poble. A la burgesia ja li va anar bé això, perquè si es cremaven convents volia dir terrenys que s’alliberaven per fer-hi fàbriques.

Cremar esglésies i saquejar tombes de monges és tan bèstia que avui costa entendre aquest comportament. Com s’explica?

Perquè la gent està molt indignada i es troba en unes condicions terribles, que no es poden comparar. En el cas de Barcelona cal pensar que és una ciutat emmurallada, amb fàbriques a dins, unes condicions laborals pessimes, treball infantil, adults i nens treballant fins a dotze hores, treballar dissabtes, unes dietes patètiques, contaminació, fum...

Un polvorí...

Eren autèntics polvorins. Només així s’entén que la bullanga de l’any 1835 comenci per un merder per una cursa de braus a la plaça de la Barceloneta en què

els animals surten mansos.

Això és recurrent: sempre hi ha un caldo de cultiu sobre el qual cau una guspira que fa encendre les revoltes als carrers.

Si anem a l’epíleg, al 2019, és el mateix. Tota aquella ira i indignació no s’entén només per la sentència del procés, que pot ser molt alta i va ser majoritària, però les minories que van saltar i cremar no totes eren independentistes, i així ho declaren als mitjans. Hi havia una pintada que deia “Cap estat ens farà lliures”, i per tant molts lluitaven contra la situació d’atur juvenil disparat, dificultat per emancipar-se, etcètera.

Hi ha una dada espectacular i és els 64 anys que Barcelona va viure sota un estat d’excepció al segle XIX. Això vol dir una vigilància constant de l’Estat.

Sí, perquè Catalunya ha estat molt influent en la política espanyola, des de sempre. Durant bona part del segle XIX, el vint-i-cinc per cent dels soldats de l’exèrcit espanyol estaven aquarterats a Catalunya, quan Catalunya representava només el deu per cent de la població de tot Espanya.

‘Animus vigilandi’...

Efectivament. La gran resistència a enderrocar les muralles de Barcelona ve per part dels militars, perquè de la ciutat emmurallada els va molt bé controlar-la des de Montjuïc, conegut com “el padastre de Barcelona”, i des de la Ciutatadella.

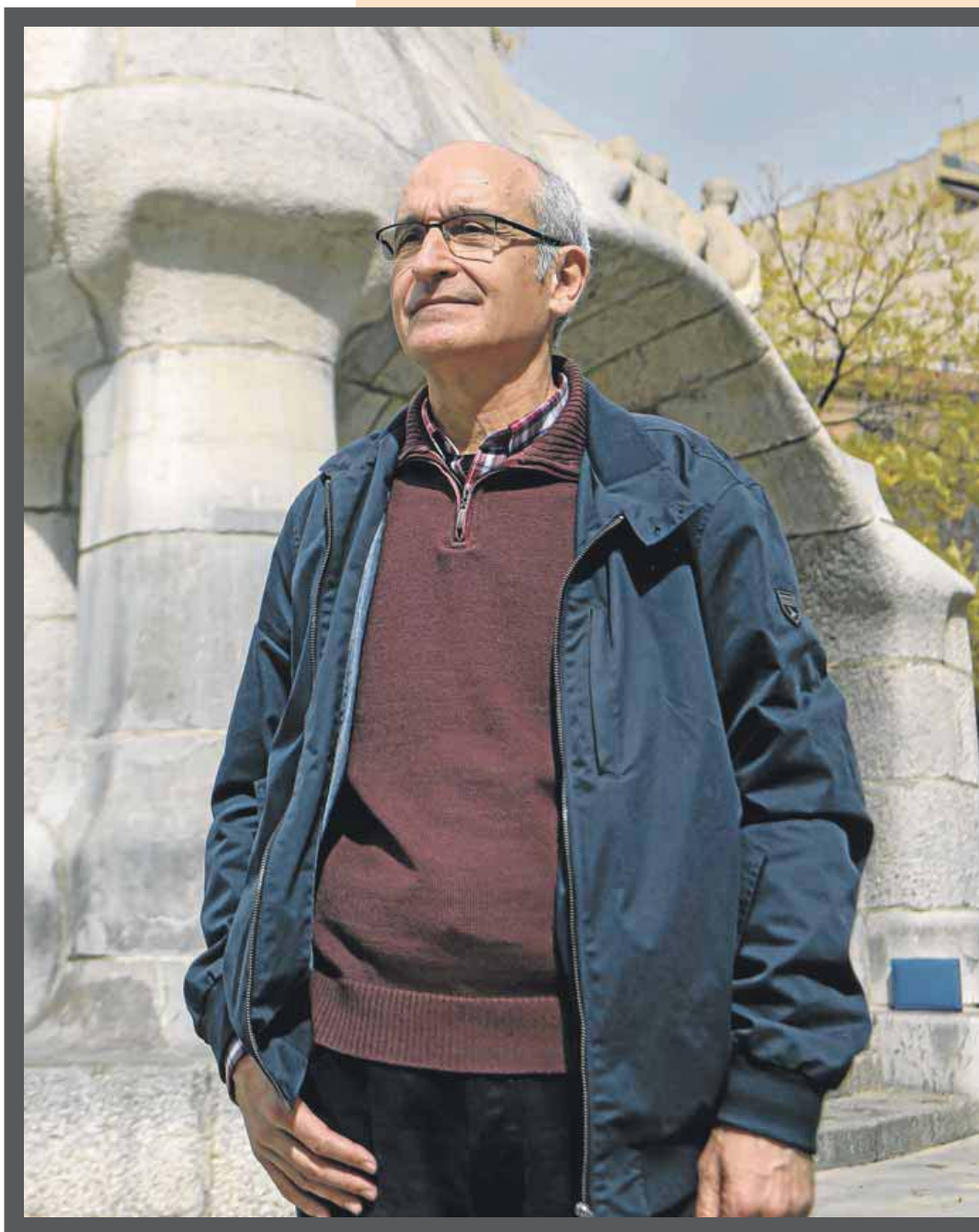
I Espartero és el punt àlgid d’aquesta repressió tan brutal?

Espartero i un altre personatge que hem oblidat, i que es va fer perdonar i que és en Prim.

I vostè recorda que Prim encara té estàtues dedicades.

En Prim té una estàtua dedicada a la Ciutatadella i els bombardejos de l’Espanero són tan bèsties o menys que els que va ordenar Prim.

L’any 1856 a Barcelona hi va haver una manifestació a favor d’Espartero. Sí, ara també n’hi ha a favor de Vox.



Andreu Farràs a la plaça Tetuan, al costat del monument al doctor Robert, un dels personatges que recull al llibre 'Roses de foc de Barcelona' ■ ORIOL DURAN

ha la Setmana Tràgica o la vaga de la Canadenca, que són accions col·lectives.

I el pistolisme, què és molt bèstia, quina lògica té? Tinc la sensació que a vegades en aquesta ciutat sembla que ens hàgim tornat tots bojós.

Per això aquest llibre. És que Marx, Engels, Trotski i altres revolucionaris es fixen en Barcelona. Quan ara es diu que hem posat Barcelona al món ja feia molts anys que hi era. Hi havia gent que hi sentia fascinació. Barcelona era coneguda com la ciutat de les bombes.

El llibre acaba el 2019. Una bullanga sense morts és una bullanga?

El que hi va haver va ser una explosió de violència, entre policia i manifestants, en què tots els dos bàndols van intentar que la cosa anés a més. Al revés de l'1 d'octubre, en què al matí es va vorejar la tragèdia, el 2019 sembla com si hi hagués prou seny perquè no hi hagués cap mort. També és cert que les forces policials no tiraven amb bala, al revés del que va passar al segle XIX. El procés independentista és un intent de revolució, i hi ha poquíssimes revolucions sense violència i sense sang. Hi ha gent que ho diu, és que hi hauria d'haver hagut sang. El que penso jo és que en un país amb una renda per càpita de 30.000 euros difícilment es pot produir una revolució.

Cap bullanga ha triomfat. El poder sempre s'ha imposat.

Cap bullanga ha triomfat però sí que ha fet canviar coses. La mort de Ferrer i Guàrdia, per exemple, va fer dimidir el president del govern d'Espanya. Gairebé sempre que hi ha hagut algun aldarull ha hagut de dimidir un president del govern d'Espanya.

Catalunya té prou força per fer triomfar una revolució?

L'Estat és molt poderós i està molt armat. I és l'Estat i l'establishment que està a favor de mantenir una situació.

I tornant a l'inici i el seu vincle amb la professió de periodista, les bullangues periodístiques com les veu?

Vist des de fora, el que m'estranya és que en una situació tan fumuda no hi hagi una acció de protesta conjunta, una moguda forta, dels treballadors de la informació, que ho són. La professió, com tant coses està dividida però passa també en general. Un dels problemes és que la professió està dividida perquè en general una de les grans conquestes que ha tingut el capitalisme és haver aconseguit implantar l'individualisme de tal manera que els companys de feina, en el periodisme i on sigui, ja no són companys sinó que passen a ser competidors. El sindicalisme s'ha desprestigiada.

Hi ha sindicats que s'ho han guanyat. Potser sí, però aleshores hi ha espais més radicals però no els volem.

Tornem a allò dels 30.000 euros. Efectivament. ■

L'instint periodístic per bussejar en la història

Els bons periodistes tenen nas. Els millors, un cop s'han jubilat, mantenen en plena forma aquesta condició innata d'interessant-se per les coses que passen i, després, la dèria de voler explicar-les. Andreu Farràs és un d'aquests. Va pel món preguntant-se el perquè de les coses que l'envolten, buscant significats i relacions entre els esdeveniments que transcorren al seu voltant. I així va ser com la revolta als carrers de Barcelona arran de la sentència als líders polítics i socials de l'independentisme el va portar a preguntar-se per quin motiu la capital del país s'inflama periòdicament, i de manera recurrent, contra el poder establert. Amb les eines d'historiador i la ploma àgil de l'ofici d'escriure notícies, Farràs ha teixit a *Roses de foc de Barcelona* (Edicions 62) un relat construït a base de llambordes, barricades, foc i bombes, molt de patiment, molts morts, massa, i quasi cap victòria.

I quan diu que Prim es va fer perdonar, què vol dir?

Va donar la Ciutadella a la ciutat i és un dels personatges que va fer canviar el règim d'Isabel II.

La repressió al segle XIX era molt bèstia, amb tortura salvatge. No hi havia límits?

No hi havia cap garantia constitucional. Al procés de Montjuïc, arran de la bomba de la processó de Corpus, agafen una vintena de persones que no hi tenien res a veure, són empresonades i alguna va morir per les tortures.

El segle XX, amb el pistolisme i les bombes es passa de la bullanga col·lectiva a l'acció individual?

Apareix l'heroi o el màrtir individual, dels que creuen que s'han de sacrificar per la causa anarquista, però també hi



BERTA REVENTÓS MESEGUER
 BUENOS AIRES

Tortures, assassinats, desaparicions forçades, sostracció de menors, homicidis agreujats i privació il·legal de llibertat. Són delictes comesos a Espanya entre el 17 de juliol del 1936, dia de l'alçament militar contra la Segona República, i l'11 de setembre del 1978, quan la policia assassina el militant comunista Gustau Muñoz en una manifestació a Barcelona. Aquest és el marc temporal que comprèn la querrela argentina contra els crims del franquisme, una causa judicial iniciada l'any 2010 per familiars de víctimes de la repressió que ha anat sumant particulars, organitzacions i ajuntaments i que recentment ha fet possible l'exhumació del militant del PCE Cipriano Martos en una fossa de Reus. Mentre el Tribunal Constitucional espanyol estudia el recurs interposat per Vox contra la nova llei de memòria democràtica, al jutjat Nacional Criminal i Correccional Federal núm. 1 de Buenos Aires la jutgessa María Servini (San Nicolás de los Arroyos, 1936) investiga amb insistència aquest perío-

María Servini

JUTGESSA DE LA QUERRELLA ARGENTINA CONTRA ELS CRIMS DEL FRANQUISME

Contrast "Als argentins, la Transició espanyola ens genera una sensació estranya, perquè no té res a veure amb la manera com vam posar fi a la nostra dictadura"

"Espanya no té voluntat d'investigar els crims de la seva dictadura"

de de la història recent d'Espanya amb la voluntat de fer justícia. Als 86 anys i encara en actiu, és l'única magistrada al món amb una causa oberta contra alts càrrecs de la dictadura franquista. Ens rep al seu despatx, al Palau de Justícia de la Nació Argentina, a Buenos Aires.

L'Argentina i Espanya han viscut dictadures militars al llarg del segle XX. Però la manera com s'entenen aquests capítols de la història recent a cada país són ben diferents. Per què?

És senzill: l'Argentina va investigar la seva pròpia dictadura i els crims contra la humanitat. Espanya no: ni tan sols han retornat els cadàvers.

Quines són les limitacions jurídiques que presenta Espanya perquè els querellants hagin d'arribar fins a l'Argentina?

Espanya s'empara en la llei d'amnistia del 1977, amb la qual tots els criminals van quedar amnistiats i els detinguts en llibertat. Argumenten que en aquella època no existia, al dret intern espanyol, la categoria jurídica de "crims contra la humanitat" i que, per tant, no es pot aplicar, i que els crims estan prescrits. Però,



BERTA REVENTÓS MESEGUER

segons el dret internacional, els crims contra la humanitat no prescriuen ni es poden amnistiar; hi ha una extensa bibliografia sobre això, no ens ho hem inventat nosaltres. La Constitució argentina, en canvi, recull el principi de jurisdicció universal, segons el qual la comunitat internacional té la facultat i el deure d'investigar i sancionar tot aquell fet que vagi contra el dret de gents [*ius gentium*]. Davant la no investigació d'Espanya d'aquests delictes, l'Argentina fa ús de la jurisdicció internacional i els investiga.

En quin punt està la causa?

Està en tràmit, en etapa d'instrucció. Estem demanant proves, però de moltes peticions no en rebem ni tan sols una resposta. Es demana material que òbviament és al país on van passar els fets i no l'envien, dient que en tot cas caldria investigar-ho allà. S'han demanat proves al govern espanyol, als jutjats centrals d'instrucció de l'Audiència Nacional, a un munt de jutjats provincials... a diferents nivells segons el fet pel qual preguentem.

L'octubre passat el govern espanyol, del PSOE i Unides Podem, va

aprovar la nova llei de memòria democràtica. Es preveu fer una mapa de fosses, un cens de víctimes, un banc d'ADN, l'estudi de la memòria en l'àmbit educatiu i, com ja s'està duent a terme, la possibilitat de concedir la ciutadania espanyola a persones nascudes a l'exili per raons polítiques. Què li sembla?

Insuficient. Abans que res s'haurien de retornar els morts. Hi ha persones enterrades als vorals de les carreteres que no se sap qui són, o que sí que se sap però no es diu. Per què no se'ls retorna a les famílies? Quin problema hi ha? Recordo el cas de Timoteo Mendieta [secretari de la UGT afusellat el 1939], de qui vam aconseguir l'exhumació el 2017. La filla, Ascensión Mendieta, va venir amb gairebé 90 anys fins a l'Argentina demanant el cadàver del seu pare. El volia recuperar per donar-li un comiat digne i perquè volia que a ella mateixa l'enterressin a prop seu. Quin mal pot fer, això?

Potser implicaria reconèixer que la Transició no va ser tan modèlica com han sostingut tots els governs de la democràcia.

Als argentins, la Transició espanyola ens genera una sensació estranya, perquè no té res a veure amb la manera com vam posar fi a la nostra dictadura. És molt fort, molt fort...

Ha parlat amb desenes de persones que li demanen ajut per, al cap i a la fi, conèixer el seu passat. De què li parlen?

Sovint acaben parlant de com ells mateixos també han perdut la vida sencera en aquest procés. Ascensión Mendieta era una nena quan es van endur el seu pare i fins als 90 anys no el va trobar. Va patir tota la vida: se l'havia passat sencera buscant-lo! Bé, ella i els seus germans, que ja havien mort quan vam trobar el Timoteo i no ho van poder veure mai. Una de les germanes havia deixat escrit un poema per quan es trobés el cadàver del pare.

Què es genera, a escala individual i col·lectiva, quan es recupera un cadàver?

Per a qui troba el que buscava, reparació. I, per a la resta, esperança de poder conèixer algun dia la seva veritat i posar fi a un dol. Imagina't un dol sense un cos... es deu fer etern.

Creu que hi ha por de parlar?

No sé si hi ha por: al capdavall, totes aquestes persones han tingut el valor de venir fins aquí a denunciar després de trobar-se obstacles al seu país. Arriben per demanar justícia i ho tenen clar. Però sí, suposo que durant molts anys han tingut por. De fet, actualment algunes famílies, un cop recuperat el cos, han rebut pressions per reagendar la cerimònia del funeral en horaris que no poguessin ser gaire concorreguts.

I a vostè, li ha suggerit mai que ho deixés córrer?

No, mai. I, si passés, continuaria



"La querella argentina està en tràmit, en etapa d'instrucció. Estem demanant proves, però de moltes peticions no en rebem ni tan sols una resposta"

fer el que he de fer i el que cal. Intento no pensar gaire en el que passa al voltant perquè, si no, no podria treballar. He de tirar endavant. No puc dir "això s'ha acabat", perquè no és veritat.

L'actual govern espanyol coopera més que en altres moments?

No. En general, Espanya no té voluntat d'investigar els crims de la seva dictadura.

A l'Argentina sí que n'hi va haver?

La pressió social, sobretot de les famílies, va ser molt gran i una part de la justícia va decidir posar-se a investigar. A mi em va tocar detenir Emilio Massera, membre de la junta militar amb Videla, en una causa d'apropiació de menors. N'he restituit molts, de fills i nets! L'actual ministre de Medi Ambient, Juan Cabandié, n'és un; també Ignacio Montoya, el net d'Estela de Carlotto, la presidenta de les Abuelas de Plaza de Mayo.

¿Les restitucions tenen finals feliços?

Hi ha nets que no volen acostar-se als avis: els vincles biològics s'escapen de la justícia. Però retornar la identitat a les persones és molt important psicològicament, i la majoria sí que es fan amb la nova família. En aquest sentit, el Banc Nacional de Dades Genètiques (creat el 1987) ens ha ajudat molt, perquè amb les proves d'ADN les persones poden recuperar la seva història. Després, cadascú decideix què en fa.

El germà de Cipriano Martos, el militant comunista mort el 1973, al cementiri de Reus el 12 de desembre de 2022. JOSÉ CARLOS LEÓN ERCILLA

Tornant al franquisme: quin futur veu a la querella?

Hi ha molt de dolor entre les persones que han perdut éssers estimats. Per a moltes, la llei d'amnistia no ha estat el pacte de perdó que havia de ser. Crec que en algun moment Espanya haurà d'afluixar per tenir més pau entre els seus ciutadans, senzillament. —





OPINIÓN / CARLES SANTACANA

El Barça y el franquismo, de nuevo

Desigual forcejeo el que tenemos con las *fake news* quienes intentamos comprender y explicar nuestro pasado, más todavía si este se ve envuelto en sentimientos de pertenencia como los que se agolpan entre goles y banderas. Lastimosamente, me dicen que el balón rueda sin parar en twitter y similares, cada vez más lejos de la voluntad de entender nada. La historia es compleja, y alejada de soluciones simplonas o manipulaciones burdas, como el ya célebre vídeo que lamentablemente lleva el sello oficial del Real Madrid. Copiando el modelo fascista italiano, el franquismo encargó el control del deporte al partido único, la Falange, que hizo y deshizo a través de la Delegación Nacional de Deportes. Toda la actividad deportiva quedaba bajo su control, desde las federaciones a los clubes. Por eso todos, incluso los que tenían un pasado más problemático con las ideas franquistas, tenían que aceptar ese intervencionismo político, con cambios de nombres, escudos, e incluso renunciando a su pasado, como ocurrió con el primer partido en el campo de Les Corts en junio de 1939, cuando el general de los Servicios de Ocupación elogió "el Barcelona de hoy, que ha sabido arrojar para siempre la semilla de los antiespañoles".

Una muestra de cómo se identificaba al Barça desde determinadas instancias, con el recuerdo todavía cercano de un club catalanista y que siempre hizo gala de vocación democrática, que contaba con el nombre totémico de Josep Sunyol, el presidente republicano asesinado cerca de Guadarrama. Eso no obsta, naturalmente, que el club barcelonés contara entre sus socios y directivos a franquistas convencidos, sin los cuales el club hubiera desaparecido, pero que nunca tuvieron influencia decisiva cerca de los mandatarios de la Delegación, que prohibieron expresamente que el Camp Nou llevase el nombre de Joan Gamper, el otro gran referente del club, que había abrazado el catalanismo, era protestante y se había suicidado en 1930, un currículum desagradable para las autoridades franquistas. Un club con una masa social que secundó el boicot a los tranvías en 1951, decisiva para que las autoridades aceptasen un revés al que no estaban acostumbradas.



Josep Sunyol, en una imagen de archivo.

Manuel Vázquez Montalbán explicó en 1969 en *Triunfo* su percepción sociológica del club, proclamando que "es el Barça la única institución legal que une al hombre de la calle con la Cataluña que pudo haber sido y no fue", la derrotada en 1939. Una percepción especialmente aplicable a los años sesenta, los más mediocres deportivamente, cuando el Barça era la única institución que conectaba el mundo real con el oficial, gracias a un palco en que convivían restos falangistas con burgueses demócratas, los que impulsaron la conexión con la intelectualidad progresista y buscaron recuperar la memoria del club.

Claro que los directivos tuvieron que seguir disfrazándose con esmoquing para conceder alguna medalla a Franco, que por otra parte era un ritual de obligado cumplimiento. En 1974 se olvidaron, al instituir la Medalla de Oro, y tuvieron que rectificar inventándose una nueva condecoración, la medalla de Oro de las Bodas de Platino, para complacer al dictador. En fin, claro que hubo barcelonistas franquistas, pero la actividad del club se distanció todo lo que pudo de la omnipresencia de la dictadura, y por eso el vídeo de marras no merece respuesta. La historiografía sobre el fútbol como fenómeno social y político en nuestro país ha avanzado notablemente en los últimos años y nos ofrece un conocimiento que permite interrelacionar ese espacio de sociabilidad popular con las identidades territoriales y la historia. Es evidente que trasladar ese conocimiento a la sociedad no es tarea fácil, ávidos como están muchos de los receptores simplemente en confirmar apriorismos. Pero ello no obsta para intentarlo, explicando que no hay respuestas simples y denunciando que el sello oficial de una entidad deportiva dé valor a afirmaciones falsas y manipulaciones del más bajo nivel.

Carles Santacana es Catedrático de Historia Contemporánea (Universitat de Barcelona).



CABARET
 VOLTAIRE



Plàcid Garcia-Planas

Odessa Fried Chicken

L'arma més eficaç contra l'oblit". Així s'anunciava Kodak el 1925 a les pàgines de *La Vanguardia*. Si Kodak era una arma contra l'oblit, Jordi Barón és avui un míssil de memòria. Rescatador, col·leccionista i comerciant de fotos antigues, és ara un gran fotògraf: els seus espais interiors buits per la mort dels seus habitants són impagables.

En Jordi em va regalar fa poc una fotografia de grup en què apareix un home llegint *La Vanguardia*, la imatge més antiga que hem pogut documentar d'algú llegint el nostre diari.

No sabem qui eren. Els quatre homes estan asseguts. Les quatre dones, darrere i a peu dret, encara que hi hagi dues cadires buides: les gorges tenen més dret a assegurar-se que no pas elles.

Un dels quatre homes, passant molt de la resta del grup, llegeix abstret *La Vanguardia* com avui estaria abstret amb un mòbil.

Què llegia a les pàgines del diari? Després d'una recerca fracàs inicial, gairebé de miracle localitzo el dia de l'exemplar fotografiat: 22 d'agost del 1902, edició de la tarda (el dia en què va néixer la mítica directora de cinema i fotògrafa alemanya Leni Riefenstahl: la que passaria d'enaltir el cos dels aris a Berlín a enaltir el cos dels nuba al Sudan).

De què informaven les pàgines d'aquell divendres d'agost? De moltes coses que passaven i que continuen passant.

Informaven que, a Madrid, el diputat Lerroux –de tendència clarament lerrouxista– es va barallar a cops amb un periodista d'*El País* al carrer d'Alcalá. I que els rebels de Siam van atacar una caserna d'oficials siamesos, els van matar i van degollar les seves famílies.

"Els revolucionaris siamesos només ataquen els siamesos", precisava *La Vanguardia*. A diferència de la Xina, on "dos missioners anglesos han estat horrorosament assassinats pels insurgents".

Informaven que l'alcalde de Barcelo-

La troballa de la fotografia més antiga d'un home llegint 'La Vanguardia' ens descobreix un insospitat i massiu trànsit de gallines russes (o ucraïneses) entre Odessa i Barcelona pel mar Negre i el ferrocarril austrohongarès

mur, i el sultà va sortir "miraculosament" il·lès de l'accident, ja que "va ser acomiadat a bona distància del vehicle".

Però la notícia més insospitada en aquell exemplar de *La Vanguardia* era un detallat informe aviari del cònsol d'Espanya a Odessa. Cinc companyies, quatre de les quals catalanes, exporta-

ven massivament gallines russes (o ucraïneses) vives de la perla del mar Negre a Barcelona, destinació final de tota l'exportació gal·linàcia a través d'Odessa. El cònsol xi-frava l'últim exercici: se n'havien exportat 361.244 per mar i 376.786 per terra.

Per vies imperials, vapors russos o italians portaven les gallines a Constantinoble. D'allà, eren transportades en altres vapors cap a Barcelona a través de Marsella.

"Les expedicions terrestres –afirma el cònsol– es fan al novembre i al desembre pels grans freds i el que és difícil dels embarcaments al port d'Odessa és que alguns anys, com el que ens ocupa, arriba a glaçar-se".

Per ferrocarril, i per vies també imperials, la companyia Muniesa i Horta va construir vagons especials per transportar les gallines a

partir de Podwoloczyska (en aquell moment frontera austro-russa; avui Pidvolotxisk, a Ucraïna). Els ocells passaven sobre els rails pels quals avui passen refugiats i projectils de l'OTAN, i arribaven a la capital catalana passant per Lviv, Viena, Zuric, Ginebra, Lió i Portbou. Una autèntica odissea plomada: un 15% de les gallines morien durant el trajecte, o algú se les menjava en alguna estació.

El més sorprenent, tot i això, no és el trànsit massiu de gallines d'Odessa a Barcelona. És com *La Vanguardia* va arribar a omplir la primera pàgina de la seva edició vespertina: amb l'esquela d'un difunt envoltada entre jeroglífics i jocs per matar el temps.

Potser era una manera d'informar els seus subscriptors que els humans, com gallines estretes en vagons austrohongaresos, som el jeroglífic. I que morir és, al final, la manera més eficaç de matar el temps.



LV



22 d'agost del 1902

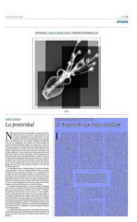
De què informava aquest exemplar de

'La Vanguardia'? De coses que passaven i que continuen passant

també informava que l'Ajuntament de Barcelona denegava una línia de tramvia entre la plaça de Santa Anna i Travessera pel carrer Llúria, i que alguns regidors veien massa cares les obres de la plaça de Catalunya.

Informava que, a la Rambla, un òmnibus va atropellar un noi de 14 anys. Que a la ronda de Sant Pau es va detenir un comerciant de síndries "per vendre els talls pintats de fucsina àcida". I que, a Fes, l'automòbil en què passejava el sultà del Marroc es va estampar contra un

na veia amb bons ulls una eventual visita del Rei perquè, en cas que tingués lloc, "no seria estrany que es fes pel govern alguna concessió beneficiosa per a Barcelona". La història és com un cabaret: no es repeteix mai però sempre es maquilla. Aquell dia *La Vanguardia*



20 Abril, 2023

ANATOMÍA DE TWITTER / CARMELA RÍOS

El museo de las redes sociales

Les propongo un pequeño ejercicio de memoria: ¿recuerdan cuál fue el último acontecimiento importante de sus vidas que quedó documentado con un álbum de fotos? ¿Cuándo dejó de crecer la hilera de libros de recuerdos que ocupan alguna estantería de su casa y el móvil pasó a ser el contenedor potente y desordenado de los momentos de su vida? La historia de esta década es la del continuo revolcón al que nos someten los cambios tecnológicos. Irrumpen a un ritmo vertiginoso en nuestra existencia y la configuran, o desfiguran, sin que tengamos tiempo de pensar en sus consecuencias. Vamos camino de convertirnos en depredadores de la historia, de nuestra propia historia y la de las sociedades a las que pertenecemos. Todo pasa rápido y alcanza muy pronto la consideración de recuerdo, y, poco más tarde, la de recuerdo lejano.

La gestión de la memoria personal, colectiva e histórica en la era de las redes sociales constituye un episodio tan trascendente como poco abordado. Twitter es un buen ejemplo de ello. Estos días coqueteamos, con fundamento, con la posibilidad de un cierre o de disfunciones en cadena que pueden hacer inservible o inútil esta plataforma. Pero esta red guarda un tesoro: sus archivos albergan un pedazo fun-

damental de la historia global reciente sin cuya consulta será imposible obtener un relato completo y riguroso de los años que nos ha tocado vivir. Habría que inventar la forma de hacer del fondo documental de Twitter un gran manual de Historia para instruir a los estudiantes del futuro en cómo las redes sociales democratizaron el diálogo entre gobernantes y gobernados y fueron el altavoz de movimientos sociales y protestas civiles en todo el mundo. Sin Twitter quedaría mutilado el relato de la eclosión de las primaveras árabes y el movimiento 15-M de 2011 a la ola feminista del #MeToo en 2017.

Necesitamos a una generación de historiadores con capacidad para dar contexto al caudal de información gestado en las redes

Con una buena selección de tuits del perfil de Donald Trump podría prepararse una clase magistral de historia contemporánea sobre el auge de los populismos y las nuevas formas de conquistas del poder.

No me gustaría estar en el pellejo del profesor que tendrá que explicar a sus alumnos en los próximos años sesenta cómo Twitter emergió como uno de los campos de batalla que enfrentó a los ingenieros de la desinformación que desordena-

ron el mundo con los expertos, los medios de comunicación y los organismos que lucharon hasta el final por la prevalencia de la verdad como cimiento de la realidad. Necesitamos a una nueva generación de historiadores con capacidad y conocimientos para recuperar, tratar, explicar y dar contexto al inmenso caudal de información que se ha gestado en las redes sociales y que ha transformado profundamente las formas de trabajar tanto en la comunicación política o en la corporativa, en la divulgación científica, en los mecanismos de los servicios de emergencia o en las herramientas del periodismo.

Y después estamos nosotros, que, sin darnos cuenta, hemos entregado a las redes sociales el relato de una parte de nuestra vida personal y profesional. Cachitos de nuestra memoria están enredados en tuits, mensajes, vídeos, publicaciones y comentarios y son el nuevo álbum de fotos de la estantería del salón. De un salón alquilado, algo que convendría no olvidar como nos recuerda estos días el amigo Musk. No deberíamos extrañarnos que, tal como van las cosas, un día nos pida dinero por acceder a nuestros tuits antiguos. Será como pagar una entrada por un rato de nostalgia en el museo de Twitter, ese lugar donde aprendimos tanto y pasamos tan buenos ratos.